

PROCENA POTREBA INTERNO RASELJENIH LICA U SRBIJI

Mart 2011

SADRŽAJ

REZIME.....	3
1. POLOŽAJ INTERNO RASELJENIH U SRBIJI	6
2. METODOLOGIJA	8
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	10
3.1. Raseljena lica na tržištu rada	10
3.2. Uslovi stanovanja i imovina	15
3.3. Materijalni položaj raseljenih lica	23
3.4. Socijalna zaštita	27
3.5. Socijalna uključenost IRL – zdravstveno stanje i posedovanje dokumenata.....	30
3.6. Spremnost na povratak	33
3.7. Glavne karakteristike domaćinstava.....	35
4. KLJUČNI POKAZATELJI.....	39
5. PREPORUKE.....	40
6. IZVORI	45

REZIME

Izveštaj analizira podatke istraživanja sprovedenog među interno raseljenim licima u Srbiji. Cilj istraživanja je identifikacija glavnih problema raseljenih lica u Srbiji, ranjivih grupa među njima i ukazivanje na pravce delovanja u smeru poboljšanja njihovog položaja.

Podatke je prikupio Republički zavod za statistiku za potrebe Visokog Komesarijata za izbeglice Ujedinjenih nacija i Komesarijata za izbeglice Republike Srbije u toku oktobra i novembra 2010. godine. Uzorak je obuhvatio 2.006 domaćinstava, odnosno 8.335 pojedinaca. Prema dobijenim rezultatima, domaćinstva u potrebi čine 45,2% anketiranih domaćinstava.

Rezultati istraživanja su analizirani i prikazani kroz nekoliko aspekata:

1. Glavne karakteristike domaćinstava

Procenjuje se da u Srbiji živi 22.886 domaćinstava, odnosno 97.286 lica u potrebi.

Većina se naselila u gradska naselja, i to zapadnu Srbiju i Šumadiju, a najmanji broj njih je otišao u Vojvodinu. Prema nacionalnoj pripadnosti, većina su Srbi, a druga grupa po veličini su Romi.

Prosečna starost lica u potrebi iznosi 29,5 godina, što je manje od proseka celokupne IRL populacije koja iznosi 32,9 godina, a znatno manje od proseka domicilnog stanovništva koji iznosi 41,2 godine. Prosečno IRL domaćinstvo ima 4,16 članova, domaćinstvo u potrebi 4,42, a romsko 5,21 člana.

2. IRL na tržištu rada

Stopa aktivnosti raseljenih lica na nivou celog uzorka iznosi 67,7%, a kod lica u potrebi 70,2%. Stopa zaposlenosti lica u potrebi iznosi 28,5% a nezaposlenosti 39%, što je nepovoljnije od ukupne IRL populacije, a daleko nepovoljnije od domicilnog stanovništva čija stopa zaposlenosti iznosi 37,7%, a nezaposlenosti 19,2%.

Projekcija pokazuje da je za poboljšanje ekonomskog statusa kroz dohodovne aktivnosti IRL potrebno 6.024 dohodovna paketa za nezaposlene IRL u potrebi i 4.361 paketa za zaposlena raseljena lica u potrebi u Srbiji.

3. Uslovi stanovanja i imovina

Domaćinstva u potrebi su vlasnici objekata u tek 11,6%, dok su IRL generalno vlasnici u 48% slučajeva. IRL u potrebi su uglavnom su podstanari (48,9%) ili stanuju kod rodjaka ili prijatelja (21,6%). Ova domaćinstva po članu domaćinstva imaju 12,61m², što je manje od proseka za IRL od 17,71m² po članu domaćinstva.

Stan ili kuću u vlasništvu na Kosovu i Metohiji ima 49% domaćinstava u potrebi, nešto više nego svih IRL (46,7%). Objekti su uglavnom uništeni ili uzurpirani.

Procenjuje se da je pomoć za rešavanje stambenih problema potrebna za 21.420 domaćinstava u potrebi. Najtraženiji su paketi građevinskog materijala (7.033) i stanovi iz programa socijalnog stanovanja (6.643).

4. Materijalni položaj IRL

Prosečno primanje IRL domaćinstva je približno 7.100 din po članu, a kod domaćinstava u potrebi oko 4.200 din. Domaćinstva u potrebi primaju manje od 20.000 dinara u 74,3% slučajeva.

Rezultati pokazuju da većina IRL domaćinstava želi sopstvenim radom da dođe do prihoda koji bi im omogućili normalan život. Procenjeno je da 22.515 domaćinstava u potrebi potražuje neki oblik podrške za prevazilaženje manjka u budžetu. Najtraženija je pomoć pri zapošljavanju (13.111) i pri ostvarivanju socijalne pomoći (4.477).

5. Socijalna zaštita

Procenat domaćinstava u potrebi koje je ostvarilo pravo na pomoć iznosi 39,1%, što je više od ukupne IRL populacije (25,9%) i manje od romske (64,2%).

Najčešće se ostvaruje pravo na dečiji dodatak i dodatak za materijalno obezbeđenje porodice (MOP). Podaci pokazuju da se 38% raseljenih lica suočava sa teškoćama u podnošenju zahteva za pomoć. Romi su bolje upoznati sa pravima za ostvarivanje pomoći, ali im je potrebija pomoć za podnošenje dokumenata nego ostalim raseljenim licima.

6. Socijalna uključenost IRL

24,1% raseljenih lica pati od nekog hroničnog oboljenja. Prema težini poteškoća, 8,5% raseljenih lica bi moglo da se svrsta u kategoriju invalida od čega je 69% starije od 50 godina.

8% domaćinstava ne poseduje neki od osnovnih dokumenata (lična karta i izvod iz matične knjige rođenih). Među Romima je ovaj procenat znatno veći (17,6%) u odnosu na nerome (5,5%). Međutim, kada se pogleda pojedinačno, može se zaključiti da je problem sa dokumentima manji nego u ranijim istraživanjima. Beleži se napredak u smanjenju nedostatka dokumenata kod Roma, pa ličnu kartu i izvod iz matične knjige rođenih nema oko 11% u odnosu 18,5%, odnosno 20,1% u LSMS. Sa problemima u svakodnevnom životu zbog nedostatka dokumenata se susreće 12,2% svih raseljenih i 15,9% domaćinstava u potrebi.

7. Spremnost na povratak

Primećuje se značajan pad spremnosti na povratak u odnosu na prethodna istraživanja koja su ukazivala da je više od polovine IRL želelo da se vrati na KiM. U ovom momentu, svega petina domaćinstava u potrebi i svih IRL želi da se vrati na KiM. Romi pokazuju daleko manje spremnosti da se vrate na Kosovo (8,8%).

Procena pokazuje da 11.898 IRL domaćinstava, odnosno 5.132 domaćinstva u potrebi želi da se vrati na Kosovo. Za ova domaćinstva je potrebno obezbediti:

- Rešavanje stambenog pitanja za 11.259 domaćinstava, odnosno 4.841 domaćinstvo u potrebi,
- Pomoć u sticanju prihoda za 9.779 domaćinstava, odnosno 4.342 domaćinstva u potrebi,
- Pravnu pomoć za 3.465 domaćinstava, odnosno 1.575 domaćinstava u potrebi.

Oni koji ne žele da se vrate, navode kao glavne razloge nesigurnost i ograničenu slobodu kretanja, kao i nesigurnu budućnost dece. 9,8% IRL (5.049 domaćinstava, od toga 2.030 u potrebi) nije želelo da se izjasni o mogućnosti povratka na KiM.

1. POLOŽAJ INTERNO RASELJENIH U SRBIJI

Konflikti u regionu su doveli Republiku Srbiju na prvo mesto po broju izbeglica i raseljenih lica u Evropi. Nakon NATO intervencije 1999. godine, veliki broj nealbanaca je napustio Kosovo i Metohiju i naselio se u ostalim delovima Srbije. Ova migracija je dovela do novog opterećenja Srbije u kojoj se već nalazilo oko pola miliona izbeglica iz Hrvatske i BiH. Proglašenje nezavisnosti Kosova, devet godina kasnije, nije doprinelo poboljšanju položaja interno raseljenih lica, već daljem povećanju neizvesnosti u pogledu njihovog trajnog rešenja.

Prema Komesarijatu za izbeglice, do 2010. godine evidentirano je 210.148 interno raseljenih lica. Većina interno raseljenih lica se naselila u centralnoj i južnoj Srbiji, dok je manji broj, uglavnom Roma, došao u Vojvodinu. Postojalo je nekoliko talasa migracije. Prosečno domaćinstvo raseljenog lica se, nakon raseljenja, selilo još 3 puta (IDMC, 2009:117). Drugi talas migracija se odvijao uglavnom iz manjih ka velikim gradovima (Babović, Cvejić, 2008:18). Većina raseljenih lica živi u privatnom smeštaju, dok je u 54 kolektivna centra smešteno 3.358 interno raseljenih lica (novembar 2010). Preostala lica u kolektivnim centrima pripadaju veoma ranjivim grupama starih, bolesnih koji zahtevaju posebnu pažnju.

Država Srbija je pokrenula nekoliko programa koji bi trebalo da olakšaju uključivanje IRL u sredinama gde su se naselili i obezbede trajna rešenja. Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i raseljenih lica, doneta 2002, je postavila okvir za obezbeđivanje uslova za održivi povratak ili lokalnu integraciju. Ovom strategijom je povratak raseljenih lica identifikovan kao poželjno trajno rešenje. Uvažavajući nove okolnosti u kojima se IRL nalaze posle osam godina, pristupilo se reviziji ove strategije, čije usvajanje se očekuje u prvom tromesecju 2011. godine. Strategija za održivi povratak i opstanak na Kosovu, usvojena 2010, podržava održivi povratak interno raseljenih lica i socio-ekonomski razvoj srpskog i drugog nealbanskog življa u pokrajini.

Broj povratnika na Kosovo i Metohiju je izuzetno nizak, kao i broj IRL koji su našli drugačije trajno rešenje. Prema podacima UNHCR u Prištini, na Kosovo se u periodu 2000-2009. vratilo svega 12.145 raseljenih lica sa prostora Srbije (UNHCR OCM Priština, 2009:4). O održivosti njihovog povratka ne postoje podaci.

Glavni razlozi za ovako nisku stopu povratka se nalaze u nedostatku bezbednosti na Kosovu, ograničenoj slobodni kretanja, ograničenom pristupu javnim službama i školama za decu, nedostatku ekonomske perspektive za povratnike i teškoćama u povraćaju sopstvene imovine koja se često uništava pre nego se vrati u ruke povratnika.

Poslednjih godina, pokrenuto je nekoliko ograničenih programa čiji je cilj osnaživanje raseljenih lica i poboljšanje njihovog položaja u lokalnoj sredini. Od 2008. godine

rešavanje pitanja interno raseljenih lica se podstiče kroz i kroz usvajanje planova lokalnih samouprava i finansijsku podršku za njihovu realizaciju. Do kraja 2010. godine usvojeni su Lokalni akcioni planovi u 102 opštine u Srbiji.

Postoje različiti programi koje finansiraju Evropska unija, agencije Ujedinjenih nacija i međunarodne organizacije, Vlada Republike Srbije kao i vlade stranih država, a koji se zasnivaju uglavnom na:

- obezbeđenju materijala za završetak započelih ili adaptaciju neuslovnih kuća, odnosno dodeljivanju montažnih kuća
- kupovini seoskih i prigradskih kuća sa okućnicom i povezivanju porodica raseljenih lica sa domicilnim staračkim domaćinstvima bez podrške
- obezbeđivanju stanova iz programa socijalnog stanovanja
- olakšavanju i obezbeđenju sigurnosti poseta Kosovu (Go and See Visits (GSVs), Return-Facilitation Visits (RFVs), Go-and-Inform Visits (GIVs) itd..)
- novčanoj pomoći namenjenoj podršci porodicama koje napuštaju kolektivne centre i započinjanju samostalnog života
- stručnom osposobljavanju, prekvalifikaciji i dokvalifikaciji
- donacijama za podršku dohodovnim aktivnostima, odnosno za ekonomsko osnaživanje
- robnim paketima (hrana, odeća, ogrev i sl).

Prema podacima Komesarijata za izbeglice, u poslednje dve godine obezbeđeno je 620 stambenih jedinica, 567 seoskih domaćinstava, 1.876 paketa građevinskog materijala, 2.325 donacija za podršku dohodovnih aktivnosti i 176 montažnih kuća. Na ovaj način podržano je 5.564 porodice izbeglih i raseljenih lica.

Višestruke analize položaja raseljenih lica pokazuju da su najveći problemi raseljenih lica stanovanje, pristup informacijama i zapošljavanje, kao i nedostatak osnovnih dokumenata. Takođe, raseljena lica karakteriše nizak stepen autonomije, tj. pripadnici IRL populacije imaju otežan pristup zapošljavanju usled duge neaktivnosti i nedostatka veština, što doprinosi njihovoj zavisnosti od socijalne pomoći.

Sve analize koje su vršene među raseljenim licima do sada su pokazale probleme sa sticanjem dokumenata (Babović, Cvejić, 2008). Takođe, često se ističe da su Romi najviše pogođeni ovim problemom.

2. METODOLOGIJA

Nakon Ankete o životnom standardu (LSMS) koja je sprovedena uporedo među domicilnim stanovništvom i interno raseljenim licima 2007. godine, Anketa o potrebama interno raseljenih lica je prvo veliko dubinsko istraživanje među pripadnicima IRL populacije. Istraživanje su sprovedeli Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, UNHCR i Republički zavod za statistiku krajem 2010. godine. Ceo projekat je sproveden u saradnji sa *Joint IDP Profiling Service*, koji su obezbedili tehničku i finansijsku podršku projektu.

Cilj studije jeste da ponudi detaljne podatke o situaciji interno raseljenih lica zasnovanih na istraživanju Republičkog zavoda za statistiku (RZS) i preporuke za poboljšanje njihovog položaja.

U izveštaju se analiziraju rezultati istraživanja koje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku interno raseljenih lica na teritoriji Srbije bez Kosova i Metohije, u toku oktobra i novembra 2010. godine. Korišćen je dvostepeni stratifikovani slučajni uzorak gde su primarne jedinice izbora bila naselja, a finalne domaćinstva. Uzorak je obuhvatio 2.006 domaćinstava i 8.335 pojedinaca, od kojih 8.116 dolazi sa Kosova i Metohije.

Podaci su prikupljeni metodom anketiranja licem u lice.

Ciljevi istraživanja su bili sledeći:

1. *Da definiše broj interno raseljenih lica u potrebi*
2. *Da identifikuje specifične potrebe IRL i njihov obim*
3. *Da mapira lokacije sa visokim stepenom naseljenosti IRL*
4. *Da na taj način doprinese procesu definisanja strateških rešenja za interno raseljena lica*

Položaj raseljenih lica je analiziran sa više aspekata:

- *Glavne socio-demografske karakteristike domaćinstava*
- *Položaj IRL na tržištu rada*
- *Materijalni položaj*
- *Uslovi stanovanja IRL i imovina na KiM*

- *Socijalna zaštita*
- *Socijalna uključenost i*
- *Spremnost na povratak.*

S obzirom na ograničena sredstva koja su na raspolaganju za rešavanje problema IRL, Komesarijat za izbeglice je zajedno sa UNHCR definisao kriterijume za IRL u potrebi. Ovim kriterijumima je definisan krug lica koja su višestruko ugrožena i kojima je potrebno prioritarno obezbediti pomoć za rešavanje egzistencijalnih problema. Ostala lica u potrebi, a koja ne ispunjavaju materijalni kriterijum, u ovom istraživanju nisu uzeta kao prioritet. Prepoznate su tri kategorije domaćinstava u potrebi:

- 1. Domaćinstva koja poseduju stan/kuću u vlasništvu sa manje od 15m² po članu domaćinstva, bez vodovoda, električne energije, kupatila ili nužnika i čiji stan/kuća imaju problem vlage, krova koji prokišnjava, propalih zidova/podova i propale drvenarije, a pri svemu tome domaćinstvo ostvaruje manje od 8.526 dinara po članu domaćinstva.*
- 2. Domaćinstva koja žive u objektima koji nisu namenjeni za stanovanje i ostvaruju manje od 8.526 dinara po članu domaćinstva.*
- 3. Domaćinstva koja žive u objektu koji nije u njihovom vlasništvu i ostvaruju manje od 8.526 dinara po članu domaćinstva.*

U analizi će biti korišćeni pomenuti parametri za određivanje položaja ranjivih grupa u okviru IRL populacije.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1. Interno raseljena lica na tržištu rada

Položaj interno raseljenih lica na tržištu rada je jedan od glavnih pokazatelja njihovog kvaliteta života. Bolji položaj na tržištu rada omogućuje sticanje dodatnih veština i sticanje kontakata koji mogu da doprinesu uključivanju IRL u društvene tokove i integraciji u lokalnu sredinu. Svetska ekonomska kriza pogoršava mogućnosti zapošljavanja kako domicilnog stanovništva, tako i raseljenih lica. Siva ekonomija je još uvek prisutna kao značajna odstupnica u vremenu kada je dugoročno zaposlenje neizvesno.

Osnovni pokazatelji položaja IRL na tržištu rada ukazuju na znatno nepovoljniji položaj ovih lica u odnosu na domicilnu populaciju. Raseljena lica imaju slabiji pristup zapošljavanju kao i slabije veštine i znanja, što ih čini ranjivijim na tržištu rada. Takođe, svi nalazi ukazuju na daleko nestabilniji položaj Roma na tržištu rada u odnosu na neromske IRL.

Stopa aktivnosti raseljenih lica na nivou celog uzorka iznosi 67,7%¹, a među licima u potrebi 70,2%. U poređenju sa odgovarajućim stopama na nacionalnom nivou u Srbiji, položaj IRL je daleko nepovoljniji².

Tabela 1. Pokazatelji aktivnosti

POKAZATELJI (U %)	IRL		SRBIJA
	UKUPNO	U POTREBI	
STOPA AKTIVNOSTI	67.7	70.2	46.7
STOPA ZAPOSLENOSTI	35.4	28.5	37.7
STOPA NEZAPOSLENOSTI	32.3	39.0	19.2

Zaposlene članove ima 53,2% IRL domaćinstava³. Ova grupa domaćinstava najčešće ima samo jednog zaposlenog člana (54,2%), dvoje zaposlenih ima 33,2%, a više od dva zaposlena ima 12,65% domaćinstava. Slično stanje je i kod domaćinstava u potrebi, gde zaposlene članove ima 59,4% domaćinstava, od čega jednog ima 56,6% ovih domaćinstava, dva zaposlena 35,4%, a više od dva zaposlena ima 8% domaćinstava u potrebi.

Raseljeni muškarci su u povoljnijem položaju u odnosu na žene koje su zvanično zaposlene u 18,6% slučajeva naspram 30,1% muškaraca. One su, takođe, ređe

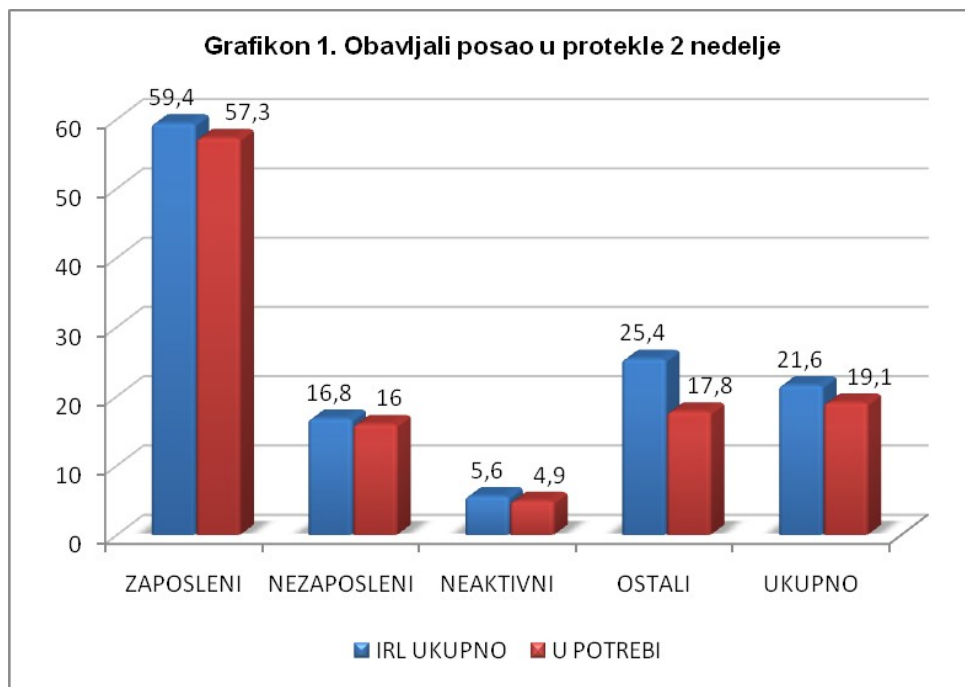
¹ Stopa aktivnosti predstavlja procenat aktivne populacije (zbira zaposlenih i nezaposlenih lica) u populaciji u radnom dobu (15–64 godine). Stopa zaposlenosti je procenat populacije u radnom dobu koji je zaposleni. Stopa nezaposlenosti računa se kao procenat nezaposlenih u aktivnoj populaciji

² Anketa o radnoj snazi, 2010.

³ U smislu zaposlenosti u prošloj nedelji.

obavljale posao zabeležen u prethodnoj nedelji (15,6% naspram 27,7%). Situacija je skoro ista i kod domaćinstava u potrebi, gde je protekle nedelje radilo 13% žena i 25,5% muškaraca.

Kolika je diskrepancija između formalnog statusa i stvarne zaposlenosti⁴ najbolje govori podatak da 40,6% zaposlenih IRL (42,7% u potrebi) nije uopšte obavljao nikakav posao u protekloj nedelji. Takođe, vidljiv je i efekat sive ekonomije kroz 17,3% (21,9% u potrebi) nezaposlenih koji su radili neki posao u nedelji pred anketiranje.

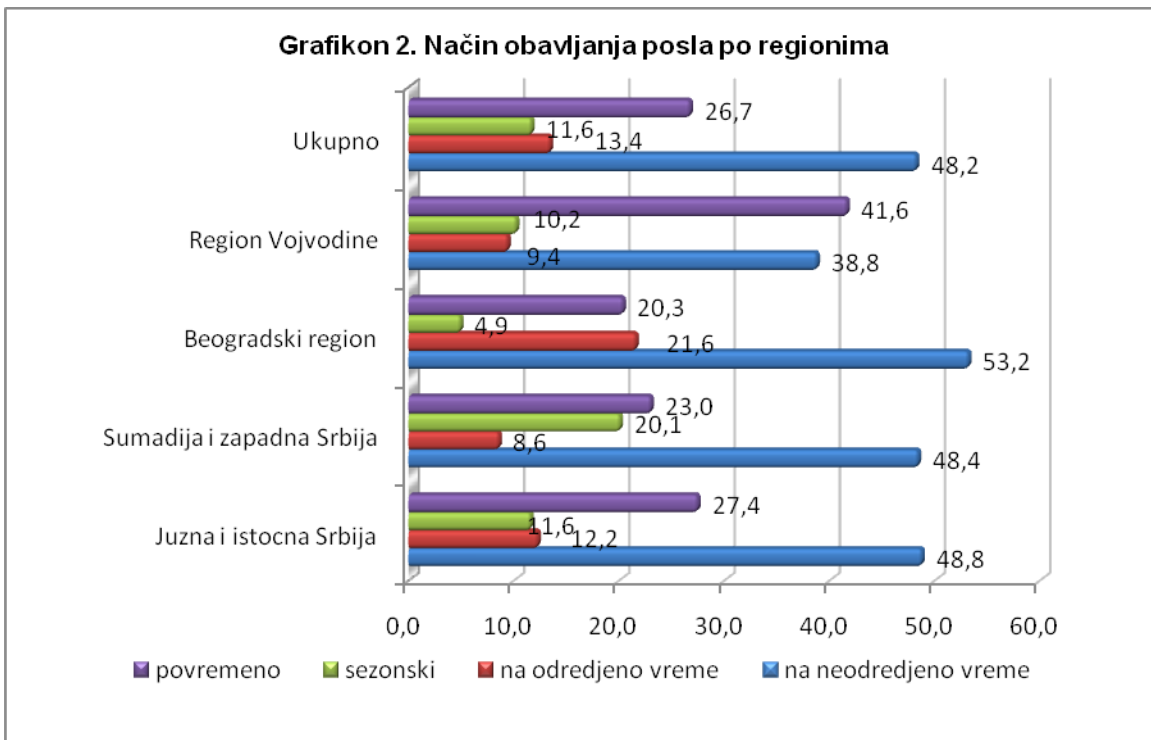
Romi su ugroženiji od ostatka raseljenih, jer je procenat aktivnosti u protekloj nedelji iznosio 14,6% kod Roma, naspram 22,9% neromske populacije. Kod njih je izražen i mali obim zvanične zaposlenosti (9,8%) u odnosu na nerome (27,1%), odnosno veći procenat formalne nezaposlenosti (32,3% vs. 20,6%).

Tabela 2. Način obavljanja posla prema nacionalnosti

NAČIN OBAVLJANJA POSLOVA	ROMI		U POTREBI		UKUPNO	
	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %
NA NEODREĐENO VREME	12	10.0	259	41.6	708	48.2
NA ODREĐENO VREME	7	5.8	80	12.8	197	13.4
SEZONSKI	17	14.2	75	12.0	171	11.6
POVREMENO	84	70.0	209	33.5	392	26.7
Total	120	100.0	623	100.0	1468	100.0

⁴ Formalna zaposlenost je beležena prema izjavi ispitanika da li je zaposlen ili ne, a stvarna prema izjavi da li je radio u protekloj nedelji.

Romi češće obavljaju poslove na ulici, pijaci, od vrata do vrata (60,8%), a neromi u preduzeću, ustanovi (58,7%). Čitavih 70% Roma radi povremeno, a svega 10% je zaposleno na neodređeno vreme. Neromi imaju povoljniji položaj, sa ugovorom na neodređeno vreme u 51,8% slučajeva.

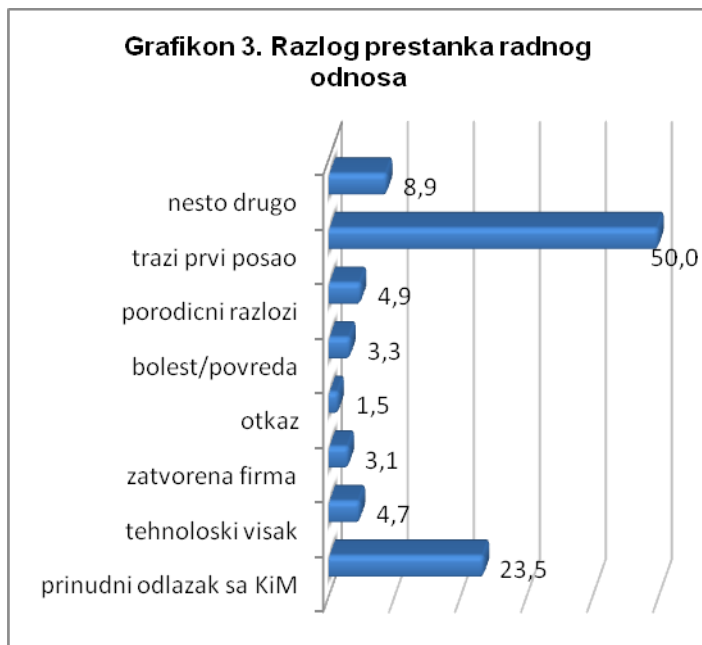

Potvrđuje se da Beograd nudi najviše mogućnosti, jer je broj zaposlenih na ugovor u ovom regionu 74,8% ako se uzmu u obzir i neodređeno i određeno vreme. Povremeni poslovi su najzastupljeniji u Vojvodini (41,6%).

Bez ikakvog ugovora radi 29,5% svih IRL, 34,8% lica u potrebi i 79,3% Roma. Generalno gledano, i na ovaj način se potvrđuje visoka stopa neformalne zaposlenosti, s obzirom da 42,7% IRL radi bez formalnog ugovora sa poslodavcem, odnosno na crno.

Struktura zanimanja raseljenih lica pokazuje da najveći broj radi u uslužnim delatnostima/trgovini – 18,8%, zatim kao službenici – 14,8% i u osnovnim zanimanjima 13,4%. Beleži se izvesna razlika prema polu, pa su tako žene češće trgovci (21,1%) i službenici (20,9%), a muškarci češće obavljaju osnovna zanimanja (14,8%).

Treba napomenuti da naknadu za izgubljeno zaposlenje na KiM prima 10,2% raseljenih lica (10,1% lica u potrebi), odnosno 40,6% formalno zaposlenih. Osnovana je pretpostavka da lica koja primaju ovu naknadu rade neformalno na drugom zaposlenju (25,5% je radilo u protekloj nedelji) kako bi zaštitila svoje pravo na pomenutu naknadu.

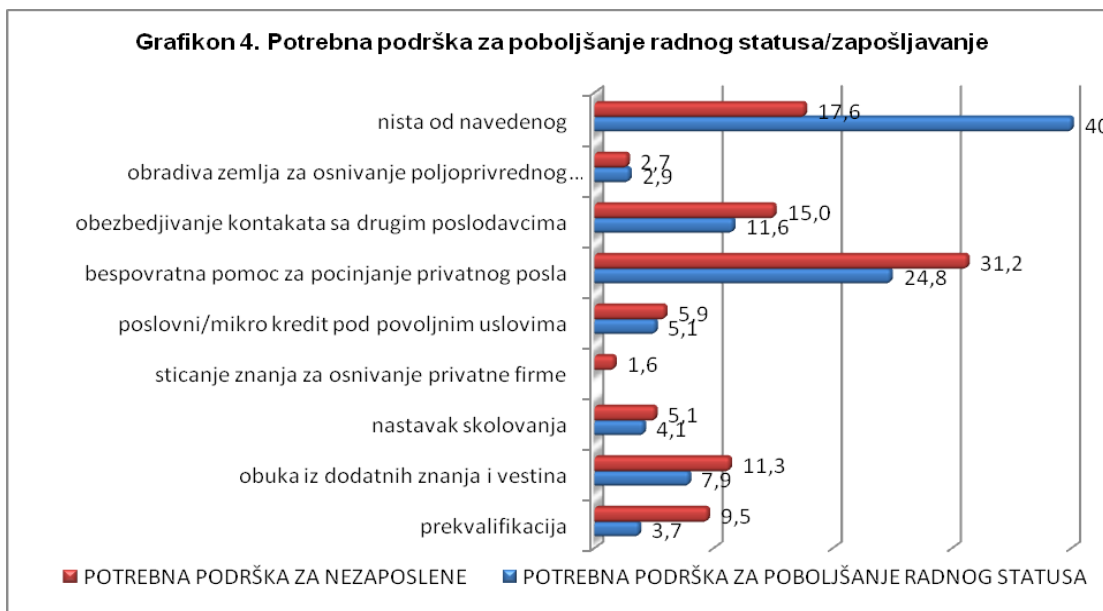
Takođe, interno raseljena nezaposlena lica karakteriše dug staž nezaposlenosti. Veliki broj nezaposlenih (23,5%, kod lica u potrebi 22,4%) je ostao bez posla usled napuštanja Kosova i od tada nije uspelo da nadje drugi posao. Zabeleženo je i 12,7% IRL koji status nezaposlenosti imaju duže nego što su raseljeni. Stopa onih koji su nezaposleni duže od godinu dana je obično pokazatelj dugoročne nezaposlenosti, a ova stopa među IRL iznosi skoro 65%, odnosno 69% kod lica u potrebi.

Potruga za poslom se obavlja najčešće preko službe za zapošljavanje (41%), odnosno preko sopstvenih socijalnih mreža (rođaka i prijatelja) - 20,9%. Manji broj se obraća poslodavcu (15%) ili konkuriše na oglase (10,4%).

Obrazovna struktura nezaposlenih IRL pokazuje veliki udeo lica sa završenom srednjom školom (55,1%) i značajan procenat onih koji su završili potpuno ili delimično samo osnovnu školu (38%). Nezaposlena IRL u potrebi su u 51,4% slučajeva su završili potpuno ili delimično samo osnovnu školu, dok završenu srednju školu imaju u 42,6% slučajeva. Kod nezaposlenih Roma je obrazovanje značajno lošije, jer skoro 61% ima nezavršenu osnovnu ili je bez škole, a kod 31,9% se beleži završena osnovna škola.

Većina nezaposlenih je spremna da rade bilo kakav plaćen posao (41,9%, kod lica u potrebi 43%) kako bi stekla neki prihod. Izvestan broj bi želeo da započne privatni posao (11,2%, kod lica u potrebi 9,5%) ili da radi i prekovremeno (10,8%, kod lica u potrebi 12,1%). IRL su nesprikladni da promene mesto stanovanja kako bi pronašla posao (3,9%, kod lica u potrebi 4,7%), a nisu sklona ni radu ispod svojih kvalifikacija (6,1%, kod lica u potrebi 4,8%).

Može se uočiti da su nezaposleni zainteresovani za različite oblike podrške za zapošljavanje više nego već zaposleni za poboljšanje radnog statusa. Skoro 18% nezaposlenih i 40% zaposlenih ne želi nikakvu podršku. Najinteresantniji oblik podrške predstavljaju bespovratna novčana sredstva za započinjanje privatnog posla. Ovaj vid pomoći je daleko prihvatljiviji i za zaposlena i za nezaposlena raseljena lica nego dobijanje mikro kredita pod povoljnim uslovima.

Nezaposleni imaju potrebu za prekvalifikacijom u 9,5% i sticanjem dodatnih veština u 11,3%. Upoznavanje sa poslodavcima je, takođe, poželjna opcija za nezaposlene u 15%, ali i za zaposlene u 11,6% slučajeva.

Projekcija pokazuje da je za poboljšanje ekonomskog položaja potrebno 10.310 dohodovnih paketa za nezaposlena i 9.558 paketa za zaposlena raseljena lica u Srbiji.

Tabela 3. Procena potreba raseljenih lica u Srbiji za dohodovnom podrškom

NEOPHODNI PAKETI	POTREBNA PODRŠKA ZA NEZAPOSLENE		POTREBNA PODRŠKA ZA POBOLJŠANJE RADNOG STATUSA	
	UKUPNO	U POTREBI	UKUPNO	U POTREBI
PREKVALIFIKACIJA	980 (854) ⁵	577 (529)	854	414
OBUKA IZ DODATNIH ZNANJA I VEŠTINA	1.095 (1.045)	561	1.406	665
NASTAVAK ŠKOLOVANJA	226	200	453	179
STICANJE ZNANJA ZA OSNIVANJE PRIVATNE FIRME	381	227	/	/
POSLOVNI/MIKRO KREDIT POD POVOLJNIM USLOVIMA	866	481	886	358
BESPOVRATNA POMOĆ ZA POCINJANJE PRIVATNOG POSLA	4.442	2.536	3.925	2.005
OBEZBEDIVANJE KONTAKATA SA DRUGIM POSLODAVCIMA	1.684	1.112	1.501	548
OBRADIVA ZEMLJA ZA OSNIVANJE POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA	636	329	534	193
UKUPNO	10.310 (10.175)	6.024 (5.976)	9.558	4.361

Projekcija prema regionima, kada se posmatraju samo lica u potrebi, pokazuje da je najpotrebnije programe podrške usmeriti ka regionu Šumadije i zapadne Srbije, gde je smešteno i najviše raseljenih lica. Sledi region južne i istočne Srbije.

⁵ Zadovoljavaju kriterijume "Population Planning Group for Vocational Training (VT) programme"

Tabela 4. Procena potreba raseljenih lica u potrebi prema regionima

NEOPHODNI PAKETI	REGION JUZNE I ISTOCNE SRBIJE	REGION SUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE	BEOGRADSKI REGION	REGION VOJVODINE
PREKVALIFIKACIJA	230	550	198	14
OBUKA IZ DODATNIH ZNANJA I VEŠTINA	335	555	270	67
NASTAVAK ŠKOLOVANJA	147	133	80	20
STICANJE ZNANJA ZA OSNIVANJE PRIVATNE FIRME	45	133	/	48
POSLOVNI/MIKRO KREDIT POD POVOLJNIM USLOVIMA	227	446	137	30
BESPOVRATNA POMOĆ ZA POCINJANJE PRIVATNOG POSLA	1.394	2.144	612	390
OBEZBEĐIVANJE KONTAKATA SA DRUGIM POSLODAVCIMA	262	643	569	186
OBRADIVA ZEMLJA ZA OSNIVANJE POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA	176	227	69	51
UKUPNO	2.816	4.831	1.935	806

Stopa aktivnosti raseljenih lica na nivou celog uzorka iznosi 67,7%, a kod lica u potrebi 70,2%. Stopa zaposlenosti lica u potrebi iznosi 28,5% a nezaposlenosti 39%, što je nepovoljnije od ukupne IRL populacije, a daleko nepovoljnije od domicilnog stanovništva čija stopa zaposlenosti iznosi 37,7%, a nezaposlenosti 19,2%.

Projekcija pokazuje da je za poboljšanje položaja IRL potrebno 6.024 dohodovna paketa za nezaposlene IRL u potrebi i 4.361 paketa za zaposlena raseljena lica u potrebi.

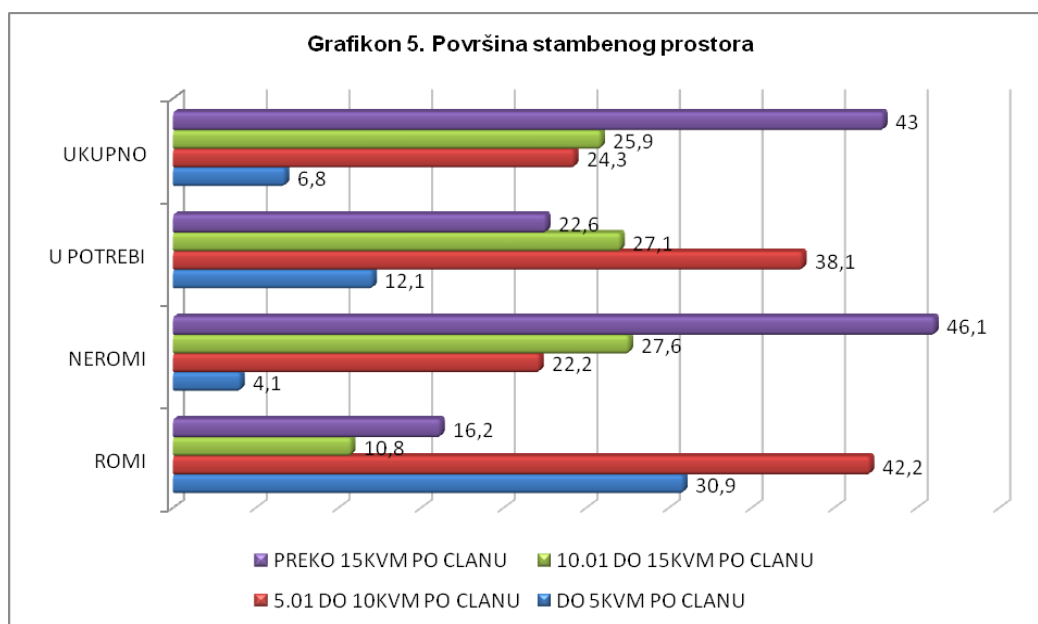
3.2. Uslovi stanovanja i imovina

Posedovanje imovine na Kosovu je važna komponenta odluke o eventualnom povratku. Međutim, pored posedovanja imovine, bitni su i drugi aspekti, kao što je mogućnost pristupa imovini, mogućnost raspolaganja njome i stanje u kome se ona nalazi. Slično, životni uslovi raseljenih lica u mestu raseljenja su važan pokazatelj njihovog kvaliteta života, koji može da ima uticaja na odluku o konačnom trajnom rešenju.

Stambeni uslovi u Srbiji

Većina raseljenih lica, pa i onih u potrebi stanuje u privatnim kućama (70,6%), dok u stanu živi 15,3%. Procenat domaćinstava u potrebi koja živi u objektima koji nisu namenjeni stanovanju je viši (14,1%) nego među svim IRL (7,6%). Očekivano, u gradskoj sredini se beleži nešto veći udeo stanova (27,3%, IRL u potrebi 17,5%) u odnosu na ruralne sredine gde dominiraju kuće (skoro 95% kod svih IRL i onih u potrebi). Objekti namenjeni stanovanju su veoma zastupljeni u Vojvodini, gde čine 31,9% svih objekata IRL u potrebi, a zatim u Beogradu (22,1%)

Domaćinstva u potrebi žive u prosečno 47,56m², dok po članu domaćinstva imaju 12,61m².⁶ Poređenja radi, prosečna veličina objekta u kome žive sva raseljena lica je 59,41m², sa 17,71m² po članu domaćinstva. Romi žive u još lošijim uslovima od lica u potrebi, s obzirom da je prosečna površina objekta 40,73m², a po članu domaćinstva 10,1m².

Takođe, bitno je istaći da 73,1% Roma ima manje od 10 kvadratu po članu, naspram 26,3% neroma. Nalaz je sasvim očekivan ako se ima u vidu da Romi često žive u neuslovnim objektima koji nisu namenjeni stanovanju (23,5% Roma, odnosno 31% Roma u potrebi).

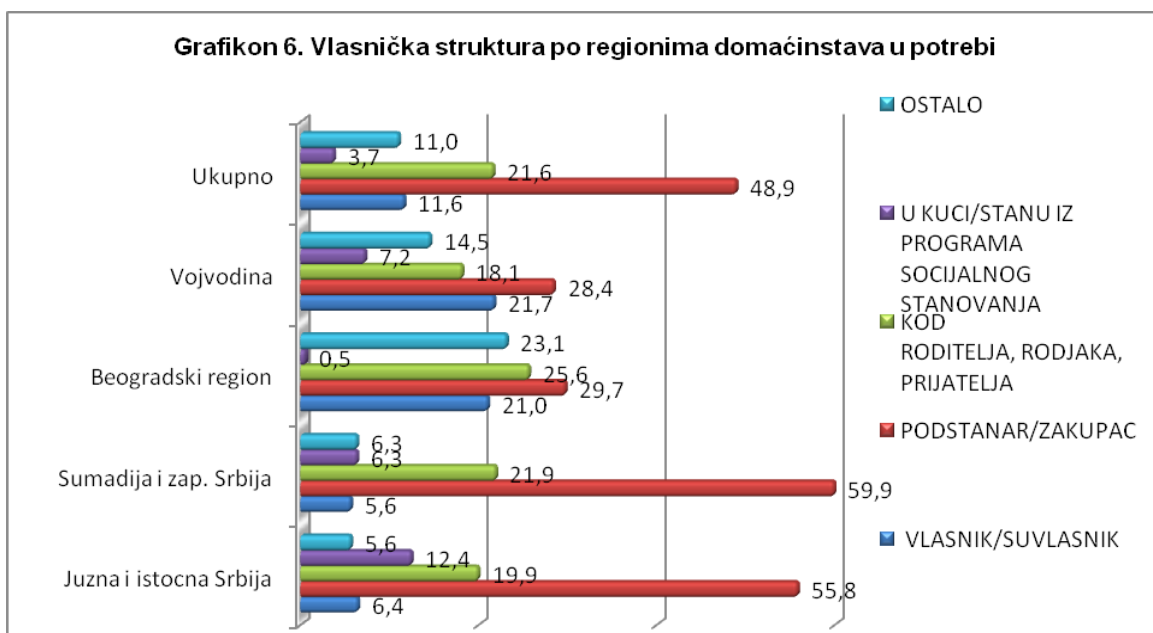
Najveći broj raseljenih lica živi u sopstvenim kućama/stanovima (48,4%) koji su pri tome u znatnom broju legalizovani (48,8%) ili je legalizacija u toku (37,4%). Međutim, u

⁶ Nema novih zvaničnih standarda o minimumu kvadratnih metara po članu domaćinstva. Međutim, stari standardi iz socijalističkog perioda proglasili su (u urbanističkim planovima i aktima o stanovanju) kao minimum 15 m² po članu domaćinstva. Distribucija stambenog prostora koja pada ispod 8 m² po članu domaćinstva smatra se visokopatološkom u pogledu interakcija u domaćinstvu i zdravlja pojedinih članova (Babović, Cvejić, 2008:27)

odnosu na domicilnu populaciju u Srbiji, ovaj procenat je gotovo dvostruko niži (90,4%). Domaćinstva u potrebi su vlasnici objekata u tek 11,6% i uglavnom su podstanari (48,9%) ili stanuju kod rodjaka ili prijatelja (21,6%).

Romi su vlasnici objekata u manjem obimu (34,8% od čega je legalizovano ili se legalizuje 65%) nego neromska raseljena lica (50,2%) i češće navode kategoriju ostalo (15,4% prema 4,9%), koja verovatno označava nehidijenska naselja.

U Beogradu se beleži manji procenat iznajmljivanja u odnosu na druge regione. Ovo se može objasniti generalno visokom cenom rentiranja u glavnom gradu, koja sprečava IRL da u većem procentu iznajmljuju stanove i orijentiše ih da pronalaze druge vidove smeštaja. Rentiranje je najzastupljenije u centralnoj Srbiji, gde preko 30% svih IRL i preko 55% onih u potrebi iznajmljuje svoje objekte za život. Socijalno stanovanje je veoma malo zastupljeno kao opcija obezbeđenja životnog prostora.

Tabela 5. Posedovanje infrastrukture u objektima

ELEMENTI INFRASTRUKTURE	ROMI	NEROMI	U POTREBI	UKUPNO
VODOVOD	74.5	94.7	89.1	92.5
KANALIZACIJA	46.1	78.5	73.1	75.0
STRUJA	89.7	98.2	96.6	97.2
GREJANJE	5.9	18.6	14.6	17.3
GASOVOD	3.9	5.7	4.2	5.5
TELEFON	20.6	66.4	48.7	61.6
KUHINJA	34.3	59.6	42.6	56.8
KUPATILO	46.1	91.5	77.2	86.6
NUŽNIK	51.0	69.3	60.1	67.4

Domaćinstva u potrebi imaju objekte koji su u proseku u boljem stanju nego romska domaćinstva, ali su nešto lošija od proseka za IRL ukupno. Svaki element infrastrukture

kod Roma je manje zastupljen nego kod ostalih raseljenih lica. Skoro 54% Roma ne poseduje kanalizaciju u svojim kućama, a isto toliko nema ni kupatilo, odnosno nešto manje nužnik (49%). Za razliku od Roma, neromska domaćinstva su bolje opremljena osnovnim elementima infrastrukture, premda nije zanemarljiv procenat onih koji nemaju kanalizaciju u svom objektu (21,5%).

Primedbe na stambene uslove je iznelo 60% od svih raseljenih domaćinstava. Većina ovih domaćinstava živi u kućama (77,4%). Najveći deo su vlasnici (44,4%) i zakupci objekata (32%). Na svoje objekte se žali 71,3% domaćinstva u stanju potrebe. To su stanovnici stambenih kuća u 72,3% i vlasnici istih u 6,3%, dok 49% ima podstanarski status.

Tabela 6. Nedostaci na objektu

	DOMAĆINSTVA SA PRIMEDBAMA	ROMSKA DOMAĆINSTVA	DOMAĆINSTVA U POTREBI	SVA DOMAĆINSTVA
NEMA DOVOLJNO PROSTORA	63.4	12.6	50.2	9.1
NEDOVOLJNO DNEVNOG SVETLA	21.4	8.3	20.4	3.1
VLAGA	54	12.8	45.6	7.8
KROV PROKIŠJAVA	35	10.9	28.6	5
PROPALI ZIDOVII/PODOVI	33.7	9.7	30.3	4.9
PROPALA DRVENARIJA	43.9	11.9	36.6	6.3
ZAGAĐENJE VAZDUHA	13.3	6.4	11.9	1.9
DRUGO	17.7	2.1	9.3	2.5

Primetno je da Romi smatraju da žive u neuslovnijim objektima, jer se na stanje objekata žali 85,3% Roma naspram 57% neroma. S druge strane, zanimljivo je da su Romi u većoj meri propuštali da navedu konkretne primedbe, kao što se da zaključiti iz priložene tabele 6.

Glavni nedostatak stanovanja za domaćinstva u potrebi jeste manjak prostora (50,2%), a slede vlaga (45,6%) i propala drvenarija na objektu (36,6%). Najviše primedbi na stambene uslove je generalno u Vojvodini (69,6%), a zatim u Beogradu (68,1%). Potvrdu za lošije stanje u Vojvodini i Beogradu nalazimo i kod domaćinstava u stanju potrebe, koji imaju primedbe u 89% slučajeva u Beogradu i 78,3% u Vojvodini. Stanje objekata ovih domaćinstava je znatno lošije nego u drugim regionima, kao što pokazuje tabela 7. Zanimljivo je navesti isticanje zagađenja vazduha u Vojvodini, koje je znatno veće nego u drugim regionima.

Tabela 7. Nedostaci na objektu po regionima kod domaćinstava u stanju potrebe

	REGION JUZNE I ISTOCNE SRBIJE	REGION SUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE	BEOGRADSKI REGION	REGION VOJVODINE	UKUPNO
NEMA DOVOLJNO PROSTORA	36.3	48.3	67.3	55.1	50.2
NEDOVOLJNO DNEVNOG SVETLA	12.7	12.2	27.1	43.5	20.4
VLAGA	39.0	32.9	59.3	67.4	45.6
KROV PROKIŠNJAVA	24.7	17.6	33.7	53.6	28.6
PROPALI ZIDOVI/PODOVI	27.1	21.9	39.7	42.0	30.3
PROPALA DRVENARIJA	31.9	25.1	48.2	55.1	36.6
ZAGAĐENJE VAZDUHA	12.0	2.5	6.0	42.0	11.9
DRUGO	9.6	6.3	11.6	12.3	9.3

Pomoć za poboljšanje uslova stanovanja je dobilo 12,8% domaćinstava u potrebi, odnosno 15,5% svih domaćinstava. To su, kod IRL u potrebi, u većini slučajeva bili stanovi iz programa socijalnog stanovanja (31%) i paketi građevinskog materijala (51%).

IRL koji su bili korisnici pomoći veruju da je ona stigla u najvećem obimu od međunarodnih organizacija (75%), zatim državnih institucija (26%) i lokalne samouprave (22,2%). Po ispitanicima, državne institucije (KIRS) su najviše donirale pakete građevinskog materijala, kao i međunarodne organizacije, dok opštine vide kao donatore stanova iz programa socijalnog stanovanja.

Tabela 8. Izvori pomoći za poboljšanje uslova stanovanja

DOBIJENA POMOĆ ZA POBOLJŠANJE STANOVANJA	DRŽAVNE INSTITUCIJE		LOKALNE SAMOUPRAVE		MEĐUNARODNE/NEVLADINE ORGANIZACIJE	
	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %
STAN IZ PROGRAMA SOCIJALNOG STANOVANJA	16	19.8	34	49.3	33	14.2
KUĆA NA SELU	3	3.7	4	5.8	7	3
MONTAŽNA KUĆA	1	1.2			1	0.4
GRAĐEVINSKI MATERIJAL	44	54.3	15	21.7	165	70.8
DRUGO	17	21	16	23.2	27	11.6
Total	81	100.0	69	100.0	233	100.0

Vidljiva je velika potreba za podrškom za trajno rešenje stambenog problema, koju potražuje 79,4% svih domaćinstava. Potrebu izražava 94% lica u potrebi naspram 67,3% van potrebe i 90,7% Roma naspram 78% neroma. Kada se posmatraju različiti parametri uviđa se da domaćinstva koja žive u objektima nenamenjenim stanovanju

imaju najveće potrebe za podrškom (95,4%). Slična je situacija i u kategoriji podstanara (96,4%) i domaćinstava koja žive u objektima sa manje od 5m² po članu (92,7%).

Vrsta pomoći koja se smatra najpoželjnijom, među IRL u potrebi koji potražuju podršku, jeste građevinski materijal za dogradnju ili izgradnju kuće (37%) koji se najčešće i deli kao pomoć raseljenim licima za rešavanje stambenog problema. Ovo je manje od potraživanja na nivou ukupne IRL populaciji, koja iznosi 52,8%. Drugi vid rešavanja problema, raseljena lica u potrebi vide u stanu iz programa socijalnog stanovanja (30%), dok sva raseljena lica ovo rešenje vidi kao poželjno u 21,1%.

Vlasnici/suvlasnici objekata najviše potražuju materijale za adaptaciju i dogradnju, koje bi koristili za završetak svojih započetih kuća. Ostale kategorije se najviše opredeljuju za stanove iz programa socijalnog stanovanja, na pr. podstanari (33,9%) i domaćinstva koja žive u objektima koji nisu namenjeni stanovanju (41,8%).

Najmanje poželjno je smeštanje u starački dom ili neku drugu ustanovu (1,1%), čak i među starijima od 64 godine (5,9%). Slede subvencionisani krediti (3,3%) i kuće na selu (7,6%) koje su percipirane kao rešenje još manje od strane ruralnih domaćinstava (5,8%).

Projekcija pokazuje da za poboljšanje uslova stanovanja domaćinstva potražuju ukupno 40.336 stambenih rešenja, od čega 21.420 za domaćinstva u potrebi.

Tabela 9. Projekcija preferencija raseljenih lica u Srbiji za podrškom u rešavanju stambenog pitanja

	VLASNICI U LOSIM USLOVIMA I PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	U NENAMENSKOM OBJEKTU I PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	NEVLASNICI SA PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	UKUPNO DOMAĆINSTVA U POTREBI	UKUPNO SVA IRL DOMAĆINSTVA
STAN IZ PROGRAMA SOCIJALNOG STANOVANJA	98	1.329	5.216	6.643	8.720
KUĆA NA SELU	80	308	1.734	2.122	2.776
MONTAŽNA KUĆA	101	346	2.740	3.187	4.310
GRAĐ. MATERIJAL ZA IZGRADNJU KUĆE	121	424	3.314	3.859	5.578
GRAĐ. MATERIJAL ZA ADAPTACIJU/DOGRADNJU	1.577	356	2.141	4.074	15.836
SMEŠTAJ U STARAČKI DOM ILI NEKU DRUGU USTANOVU	0	34	172	206	399
SUBVENCIONISANI KREDIT	53	10	402	465	1.243
DRUGO	17	24	823	864	1.472
UKUPNO	2.047	2.831	16.542	21.420	40.336

Međutim, domaćinstva u potrebi koja zadovoljavaju kriterijume programa koje sprovode UNHCR i KIRS su zastupljena na sledeći način:

Tabela 10. Procena potreba raseljenih lica u Srbiji za podrškom u rešavanju stambenog pitanja⁷

	VLASNICI U LOSIM USLOVIMA I PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	U NENAMENSKOM OBJEKTU I PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	NEVLASNICI SA PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	UKUPNO DOMAĆINSTVA U POTREBI
STAN IZ PROGRAMA SOCIJALNOG STANOVANJA	98	1.840	9.881	11.819
KUĆA NA SELU	61	298	1.682	2.041
MONTAŽNA KUĆA	101	346	2.538	2.985
GRAĐ. MATERIJAL ZA IZGRADNJU KUĆE	57	0	0	57
GRAĐ. MATERIJAL ZA ADAPTACIJU/DOGRADNJU	701	10	0	711
SMEŠTAJ U STARAČKI DOM ILI NEKU DRUGU USTANOVU	0	34	155	189
SUBVENCIONISANI KREDIT	32	10	402	444
DRUGO	17	24	475	516
UKUPNO	1.067	2.562	15.133	18.762

Takođe, potrebno je istaći da većina raseljenih lica nije spremna da napusti mesto boravišta (70,7%), čak i u slučaju ponuđenog stambenog rešenja na drugom mestu. Romi i lica u potrebi su spremniji za preseljenje – po 40% ovih grupa bi napustilo sadašnje mesto u korist rešenog stambenog pitanja u drugom mestu. Na ovakav korak su spremniji stanovnici stambenih zgrada (43%) i objekata nenamenjenih stanovanju (51,8%), podstanari (43,2%) i domaćinstva sa ekstremno malom površinom do 5m² po članu (47,1%).

Imovina na Kosovu

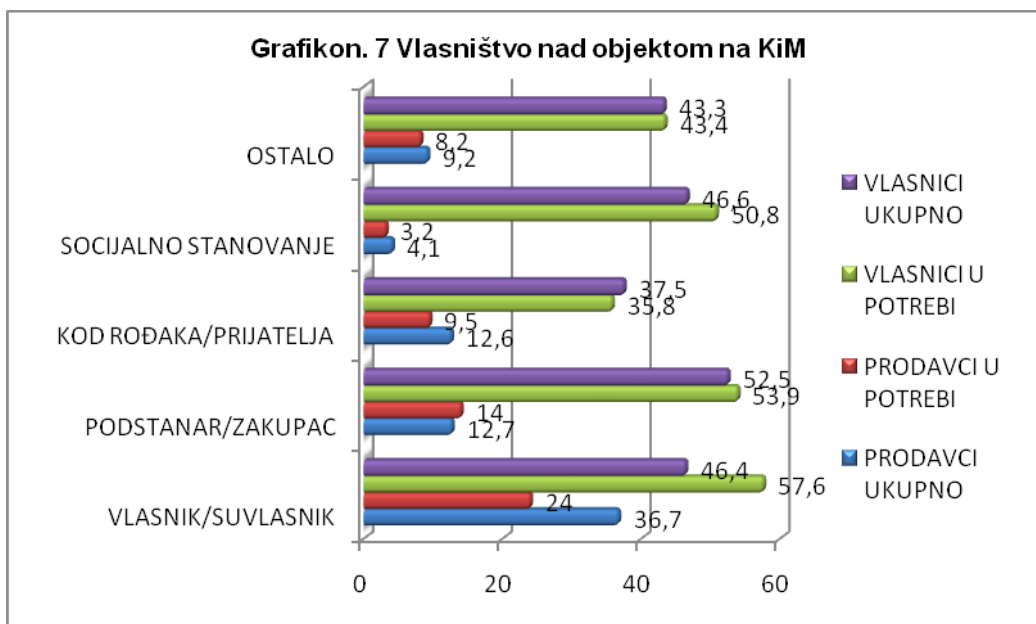
Stan ili kuću u vlasništvu na Kosovu ima 49% domaćinstava u potrebi, odnosno 46,7% svih raseljenih domaćinstava. Dodatnih 12,7% IRL u potrebi (23,7% svih IRL) je svoj objekat prodalo nakon raseljavanja.

24% domaćinstava u potrebi, odnosno 36,7% svih IRL koji su prodali svoj stan/kuću na KiM sada poseduje objekat u mestu raseljenja. Njima je prodaja verovatno i omogućila rešavanje stambenog pitanja. Najmanje prodatih objekata je među IRL u potrebi koji su korisnici stana iz programa socijalnog stanovanja (3,2%), a koji u 51% još uvek poseduju kuću/stan na Kosovu.

⁷ Domaćinstva koja nisu primila pomoć za rešavanje stambenog pitanja.

Domaćinstva koja imaju pravo da konkurišu za građevinski materijal, samo ukoliko je njihov imaju objekat u vlasništvu koji je u izgradnji, legalizovan ili je procesu legalizacije. Procenjuje se da 819 domaćinstava vlasnika ne zadovoljavaju pomenuti kriterijum.

Domaćinstva koja konkurišu za seosko imanje moraju da imaju radno sposobnog člana.

Stanje objekata na Kosovu je izuzetno loše. Oni su potpuno uništeni u skoro 61% slučajeva, oštećeni u 18,3%, dok njihovo stanje ne zna 10% domaćinstava u potrebi. Situacija je veoma slična i kod ostalih IRL. Ovi stanovi/kuće su uglavnom neovlašćeno zauzeti (42,6%) ili stoje prazni (30,8%). Čak 17,8% raseljenih domaćinstava ne zna da li je njihov objekat useljen ili prazan.

Zahtev za obnovu objekta je podnelo 29,5% vlasnika objekta na Kosovu (31% među onima u potrebi). Pri tome je to učinilo 39,2% vlasnika uništenih objekata i 25,9% vlasnika oštećenih objekata. Nikakav odgovor nije primilo 72,4% lica koja su podnela zahtev, 15,4% je primilo pozitivan, a 7,1% negativan odgovor.

Tužba zbog uzurpaciju objekta je podneta od strane 30,4% domaćinstava sa vlasništvom na Kosovu, od čega je 40,8% već podnelo i zahtev za obnovu. 70% tužbi je ostalo bez odgovora, 13,9% je dobilo pozitivan, a 6,6% negativan odgovor.

Najveći broj raseljenih se obraćao Direkciji za stambena i imovinska pitanja, koja je osnovana od strane UNMIK-a 1999. godine i imala je mandat da rešava imovinske zahteve na Kosovu. U martu 2006. Direkciju je zamenila Kosovska agencija za imovinu, koja je dobila ovlašćenja da rešava zahteve ne samo o svojini nad nepokretnom imovinom, već i o stambenim pravima, vlasništvu nad zemljištem i poslovnim prostorom.

Primetno je da su raseljeni, prilikom podnošenja zahteva za obnovu ili tužbe za uzurpaciju, najviše poverenja imali u predstavnike međunarodnih institucija i tela. Direkcija, u kojoj je podneseno najviše zahteva, je bila osnovana od strane UNMIK-a, a sledeće po broju primljenih zahteva/tužbi su bile međunarodne organizacije. Mali broj

raseljenih lica se obraćao privremenim institucijama i sudovima, verovatno zbog nepoverenja u njihove mogućnosti ili nemogućnosti pristupa istim.

Domaćinstva u potrebi su vlasnici objekata u tek 11,6%, dok su IRL generalno vlasnici u 48% slučajeva. IRL u potrebi su uglavnom podstanari (48,9%) ili stanuju kod rodjaka ili prijatelja (21,6%). Ova domaćinstva žive u prosečno 47,56m², dok po članu domaćinstva imaju 12,61m², što je manje od proseka za IRL od 59,41m², tj. 17,71m² po članu domaćinstva.

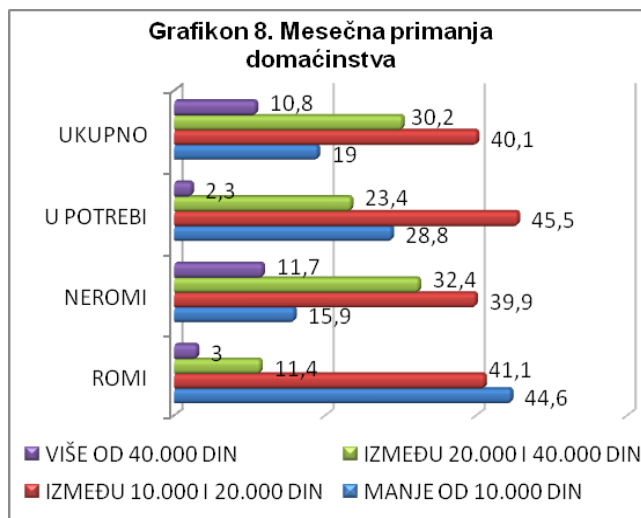
Stan ili kuću u vlasništvu na Kosovu ima 49% domaćinstava u potrebi, nešto više nego svih IRL (46,7%). Objekti su uglavnom uništeni ili uzurpirani.

71,3% domaćinstva u stanju potrebe je iznelo primedbe na stanje objekata u kojima žive, a najlošije stanje je u Beogradu (89%) i Vojvodini (78,3%). Pomoć za poboljšanje uslova stanovanja je dobilo 12,8% domaćinstava u potrebi, a to su u većini slučajeva bili stanovi iz programa socijalnog stanovanja i paketi građevinskog materijala.

Potraživanja za stambenom podrškom iskazuje 21.420 domaćinstava u potrebi i 40.336 svih IRL domaćinstava. Najtraženiji su paketi građevinskog materijala (7.033) i stanovi iz programa socijalnog stanovanja (6.643).

3.3. Materijalni položaj interno raseljenih lica

Materijalni položaj IRL će se ovde posmatrati primarno kroz obim i izvore prihoda⁸, kao i glavne rashode kroz plaćanje mesečnih obaveza.

Prosečno primanje IRL domaćinstva je približno 7.100 din po članu, a kod domaćinstava u potrebi oko 4.200 din. Većina od ukupnog broja IRL domaćinstava (40,1%) preživljava sa prihodom od 10 do 20 hiljada dinara mesečno. Domaćinstva u potrebi primaju manje od 20.000 dinara u 74,3% slučajeva. Socijalna ugroženost Roma je i na ovom pokazatelju izuzetno visoka,

⁸ Odgovori o visini prihoda se moraju uvek uzeti sa rezervom, zbog tendencije ispitanika da umanjuju svoje prihode.

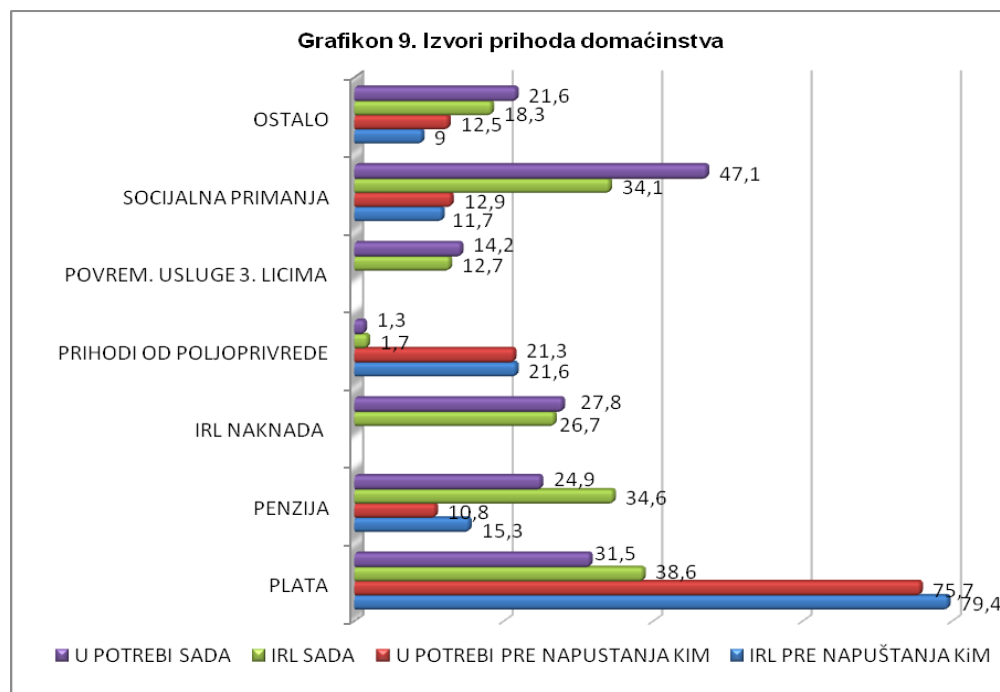
jer čak 85,7% prima manje od 20.000 dinara mesečno, a 44,6% je na liniji siromaštva sa manje od 10.000 dinara.

Tabela 11. Veličina prihoda prema regionima

DISTRIBUCIJA PRIHODA PO REGIONIMA	REGION JUZNE I ISTOCNE SRBIJE		REGION SUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE		BEOGRADSKI REGION		REGION VOJVODINE	
	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %
<10.000	78	14.3	126	18.7	72	15.7	92	35.8
10.000 do 20.000	230	42.2	304	45.0	153	33.3	87	33.9
20.000 do 40.000	175	32.1	206	30.5	154	33.5	51	19.8
40.000 >	62	11.4	39	5.8	81	17.6	27	10.5
Total	545	100.0	675	100.0	460	100.0	257	100.0

Visoka zastupljenost Roma (koji imaju niska primanja) u Vojvodini pogoršava materijalnu situaciju IRL u ovom regionu, gde 69,7% prima manje od 20.000 dinara. Očekivano, najbolja situacija je u Beogradu, gde 51,1% prima preko 20.000 dinara.

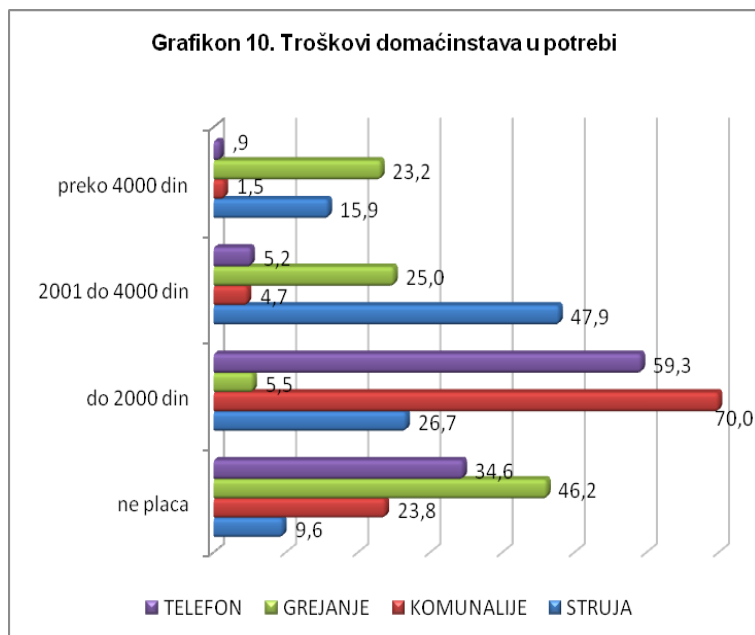
Percepcija nezadovoljstva prihodima je uopšteno visoka, jer 93% svih IRL domaćinstava smatra da njihovi prihodi nisu dovoljni za podmirivanje potreba. 98,4% domaćinstava u potrebi smatra da raspolaže nedovoljnim prihodima za osnovne potrebe. Ovaj procenat se penje na 99% kod onih koji imaju manje od 10.000 dinara, dok oni koji su nezadovoljni prihodima u grupi domaćinstava sa preko 40.000 dinara ima 75,7%.

Vidljiv je veliki pad udela plata u prihodima (sa 75,7% na 31,5% kod domaćinstava u potrebi) nakon napuštanja Kosova, kao i porast broja korisnika socijalnih primanja (materijalno obezbeđenje porodice, dečiji i roditeljski dodatak). Broj penzionera se povećao, dok je broj poljoprivrednika drastično opao (sa 21,3 na 1,3%).

Troškovi domaćinstva

Prosečni troškovi održavanja u domaćinstvu na mesečnom nivou iznose 8.080 dinara. Kod domaćinstava u potrebi je ova cifra niža i iznosi 7.215 din, a kod Roma još niža sa 6.465 din.

Najveći izdaci domaćinstva na mesečnom nivou su namenjeni za plaćanje električne energije koju plaća najveći broj IRL (93,9%). Većinom, iznos računa za struju se kreće od 2.000 do 4.000 dinara. Ostale dažbine uglavnom nisu preko 2.000din.

Među onima koji ne plaćaju nijednu od komunalnih usluga (ima ih 4,24% ukupno) dominiraju neromi (72,2%), smešteni su većinom u beogradskom regionu (61,2%), žive u objektu koji nije namenjen za stanovanje (62,4%) i nalaze se u stanju potrebe u velikoj većini (70,6%). Velika većina IRL populacije (97% - isto i u potrebi) ne koristi mogućnost popusta na komunalne usluge ili električnu energiju.

Prosečni troškovi zakupa objekta iznose 7.783 dinara. Slično je i kod domaćinstava u potrebi – 7.634din, a kod Roma se ova cifra smanjuje na 5.935 dinara. Život je najskuplji u prestonici, a zatim sledi Vojvodina u kojoj troškovi grejanja i u manjoj meri komunalija poskupljuju ukupne troškove života.

Tabela 12. Veličina rashoda prema regionima (prosek za domaćinstva koja plaćaju račune)

PROSEČNI RAČUNI	STRUJA	KOMUNALIJE	GREJANJE	TELEFON	ZAKUP
REGION JUŽNE I ISTOČNE SRBIJE	3.233	1.209	4.972	1.495	7.542
REGION ŠUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE	3.163	1.023	4.137	1.258	7.548
BEOGRADSKI REGION	3.589	1.956	4.788	1.531	9.156
REGION VOJVODINE	3.525	1.723	6.347	1.596	7.349

Kada su u pitanju strategije za prevazilaženje problema sa kućnim budžetom, većina IRL bi želela da im se obezbedi pomoć pri zapošljavanju. S obzirom da je najveći broj Roma nezaposlen, za očekivati je da bi ovakva pomoć njima bila i potrebija, što pokazuju podaci u tabeli 13. Neromska populacija smatra da bi pronalaženje bolje plaćenog posla doprinelo uvećanju budžeta u 18,1% slučajeva, naspram svega 8,5% kod Roma. Romi su više orijentisani na dobijanje socijalne pomoći, koja je njihov glavni izvor prihoda.

Tabela 13. Poželjne podrške za prevazilaženje manjka u budžetu kod IRL domaćinstava

POMOĆ ZA PREVAZILAŽENJE MANJKA U BUDŽETU	ROMI		NEROMI		U POTREBI		TOTAL	
	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %
POMOĆ PRI ZAPOŠLJAVANJU	121	60.5	871	53.1	518	58.0	992	53.9
PRONALAŽENJE BOLJE PLAĆENOG POSLA	17	8.5	297	18.1	123	13.8	314	17.1
PROMENA MESTA STANOVANJA	2	1.0	25	1.5	18	2.0	27	1.5
SOCIJALNA POMOĆ	49	24.5	281	17.1	176	19.7	330	17.9
DRUGO	11	5.5	166	10.1	58	6.5	177	9.6
Total	200	100.0	1640	100.0	893	100.0	1840	100.0

Izraženo na nivou cele populacije, procenjuje se da je potrebno obezbediti 22.515 paketa podrške domaćinstvima u potrebi.

Tabela 14. Procena potrebe za podrškom za prevazilaženje manjka u budžetu među IRL u Srbiji

	DOMAĆINSTVA U POTREBI	SVA IRL DOMAĆINSTVA
POMOĆ PRI ZAPOŠLJAVANJU	13.111	25.785
PRONALAŽENJE BOLJE PLAĆENOG POSLA	3.061	8.036
PROMENA MESTA STANOVANJA	412	660
SOCIJALNA POMOĆ	4.477	8.642
DRUGO	1.454	4.643
UKUPNO	22.515	47.767

Prosečno primanje IRL domaćinstva je približno 7.100din po članu, a kod domaćinstava u potrebi oko 4.200din. Domaćinstva u potrebi primaju manje od 20.000 dinara u 74,3% slučajeva, što je više od procenta svih IRL (59,1%).

98,4% domaćinstava u potrebi smatra da raspolaže nedovoljnim prihodima za osnovne potrebe. Prosečni troškovi održavanja u domaćinstvu u potrebi na mesečnom nivou iznose 7.215 dinara, kod svih IRL 8.080 dinara, a kod Roma 6.465 din.

Rezultati pokazuju da većina IRL domaćinstava želi sopstvenim radom da dođe do prihoda koji bi im omogućili normalan život. Procenjeno je da 22.515 domaćinstava u potrebi potražuje neki oblik podrške za prevazilaženje manjka u budžetu. Najpotrebnija je pomoć pri zapošljavanju (13.111) i pri ostvarivanju socijalne pomoći (4.477).

3.4. Socijalna uključenost raseljenih lica – zdravstveno stanje i posedovanje dokumenata

Zdravstveno stanje IRL

Raseljena lica su, generalno, izložena većem riziku od oboljevanja nego domicilno stanovništvo zbog povećanog nivoa stresa i lošijih životnih uslova. Poteškoće sa zdravljem mogu predstavljati smetnju uključivanju raseljenih lica u lokalnu sredinu.

24,1% raseljenih lica pati od nekog hroničnog oboljenja. Generalno gledano, nema značajne razlike u procentu oboljevanja kod Roma i neroma, lica u potrebi i onih koji to nisu.

Kao što je očekivano, na verovatnoću hroničnog oboljenja utiče starost lica, te u kategoriji od 30-49 hronično boluje 20,7%, 50-64 godine 52%, a preko 64 godine 78,4% raseljenih lica, dok je kod mlađih od 19 godina ovaj procenat oko 8%. Nešto je veći broj mladih Roma do 15 godina koji boluju od hroničnih bolesti (10,2%) i uzrasta 30-49 (31,2%) i 50-64 godine (61%). Žene nešto češće obolevaju od hroničnih bolesti (25,6%) u odnosu na muškarce 20,7%).

Ukupno 19,27% raseljenih lica ima bar neku poteškoću u svakodnevnom životu zbog zdravstvenog stanja. Najviše raseljenih lica ima poteškoće sa pokretljivošću (12,6%), a zatim sa vidom (11,6%).

Prema težini poteškoća koje prijavljuju, ukupno 8,5% raseljenih lica bi moglo da se svrsta u kategoriju invalida (velike poteškoće, potpuna onemogućenost), od čega 69% je starije od 50 godina, a 54,7% su žene.

Tabela 15. Poteškoće sa zdravljem

POTEŠKOĆE IRL ZBOG ZDRAVLJA U %	MALO	MNOGO	U POTPUNOSTI ONEMOGUCENO	UKUPNO
POTEŠKOĆE SA HODOM	6.3	5.4	0.9	12.6
POTEŠKOĆE SA SAMOSTALNIM ODEVANJEM/ISHRANOM/HIGIJENOM	2.1	1.0	0.8	3.9
POTEŠKOĆE SA VIDOM	8.2	3.0	0.4	11.6
POTEŠKOĆE SA SLUHOM	3.4	1.4	0.3	5.1
POTEŠKOĆE SA PAMĆENJEM/KONCENTRACIJOM	4.5	1.4	0.5	6.4
POTEŠKOĆE SA KOMUNIKACIJOM	1.5	0.8	0.4	2.7

S obzirom da se navedene poteškoće mogu značajno odraziti na mogućnost održavanja kontakta sa okolinom, može se zaključiti da skoro petina raseljeničke populacije ima potencijalne poteškoće sa socijalnim uključivanjem i zahteva posebnu pažnju.

Dokumenta

Rezultati istraživanja pokazuju da ličnu kartu ili izvod iz matične knjige rođenih ne poseduje 8% raseljenih lica, dok oba dokumenta nema 2,3%. Među Romima je procenat znatno veći (17,6%) u odnosu na nerome (5,5%).

Međutim, kada se pogleda pojedinačno, može se zaključiti da je problem sa dokumentima slabije zastupljen nego u LSMS istraživanju. Naročito se beleži napredak u smanjenju nedostatka dokumenata kod Roma, pa ličnu kartu i izvod iz matične knjige rođenih nema oko 11% u odnosu 18,5%, odnosno 20,1% u LSMS.

Od osnovnih dokumenata, najčešće nedostaje izvod iz matične knjige rođenih, uverenje o državljanstvu i radna knjižica. Kod Roma se beleži i nedostatak lične karte i zdravstvene knjižice u značajnijoj meri.

Tabela 16. Nedostatak dokumenata u IRL domaćinstvima – procena na ukupnoj populaciji IRL

NEDOSTATAK DOKUMENATA	UKUPNO		ROMI		NEROMI	
	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %
LEGITIMACIJA IRL	1983	3.8	373	8.4	1601	3.5
LICNA KARTA	1780	3.4	480	10.8	1300	2.8
IZVOD IZ MATIČNE KNJIGE ROĐENIH	2453	4.8	468	10.6	1975	4.3
IZVOD IZ MATIČNE KNJIGE VENČANIH	1242	2.4	180	4.1	1063	2.3
PASOŠ	4503	8.7	661	14.9	3841	8.3
UVERENJE O DRŽAVLJANSTVU	2149	4.2	279	6.3	1860	4.0
ZDRAVSTVENA KNJIŽICA	1426	2.8	414	9.3	1012	2.2
RADNA KNJIŽICA	2653	5.1	224	5.1	2429	5.2
DOKUMENTA O IMOVINI	1379	2.7	198	4.5	1182	2.6
DIPLOMA/SVEDOČANSTVO	1936	3.7	9143	3.2	1692	3.7
DRUGA DOKUMENTA	783	1.5	97	2.2	685	1.5
IMAJU SVA DOKUMENTA	38565	74.7	2903	65.5	35040	75.6

Prema sopstvenoj izjavi, rođenje dece nakon napuštanja Kosova nije upisalo 6,2% raseljenih lica, što predstavlja značajan podatak. Kod Roma je nešto veći procenat domaćinstava sa neupisanim članom (11%) u odnosu na neromska (5,2%). Potrebno je napomenuti da polovina domaćinstava sa neupisanim detetom uopšte nije prijavila nedostatak izvoda iz matične knjige rođenih.

57% domaćinstava koja su prijavila članove bez IRL statusa je istovremeno prijavilo i nedostatak IRL legitimacije, što predstavlja oko 1,7% ukupnog broja domaćinstava.

Sa problemima u svakodnevnom životu zbog nedostatka dokumenata se susreće 12,2% svih raseljenih odnosno 15,9% domaćinstava u potrebi. Sledeći pasusi se fokusiraju samo na ispitanike koji prijavljuju probleme zbog nedostatka dokumenata.

Kada se uzmu u obzir samo ovi ispitanici, najviše poteškoća imaju oni kojima nedostaju osnovni dokumenti. Trećina IRL kojima nedostaje izvod iz matične knjige rođenih, uverenje o državljanstvu ili lična karta (oko 800 lica u celoj populaciji) ističu da nailaze na poteškoće. Ovakav nalaz je sasvim logičan, ako se ima u vidu da su ova dokumenta neophodna za dobijanje većine ostalih isprava, te njihov nedostatak ima za posledicu odbijanje izdavanja drugih dokumenata.

Nedostatak dokumenata je najveća prepreka zapošljavanju lica kojima nedostaju dokumenti. Premda je broj lica koja imaju problem sa zapošljavanjem srazmerno mali (procena je da ih ima 2.343 u celoj IRL populaciji), utvrđeno je više od trećine ovih lica nema radnu knjižicu (35,2%), ličnu kartu (37%), izvod iz matične knjige rođenih (38,9%) i uverenje o državljanstvu (41,7%). Kako su to uglavnom uobičajena dokumenta

potrebna za konkurisanje za posao, lica koja ne poseduju neki od ovih dokumenata su posebno ugrožena prilikom uključivanja u tržište rada.

Drugi veliki problem predstavlja lečenje, sa čime se susreće 39% raseljenih lica koja nemaju dokumenta, što iako iznosi oko 1% ukupnog broja IRL domaćinstava predstavlja značajan problem, naročito kod IRL Roma gde je nedostatak zdravstvene knjižice značajniji nego kod ostatka IRL populacije.

Tabela 17. Problemi sa kojima se suočavaju IRL **koji nemaju osnovna dokumenta** – procena na nivou populacije

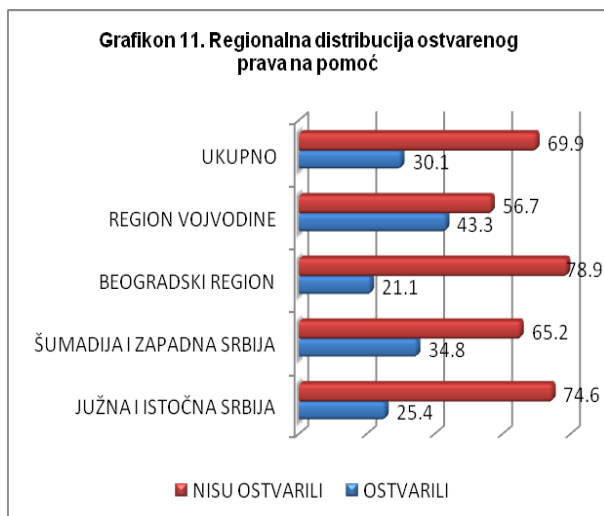
PROBLEMI ZBOG NEDOSTATKA DOKUMENATA	UKUPNO		U POTREBI		ROMI		NEROMI	
	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %
ZAPOŠLJAVANJE	2.343	41.3	1.452	45.9	334	32.6	1.999	43.3
LEČENJE	2.211	39.0	1.259	39.8	656	64.1	1.555	33.7
ŠKOLOVANJE	492	8.7	308	9.7	153	15.0	339	7.3
STANOVANJE	263	4.6	243	7.7	51	5.0	212	4.6
POVRAĆAJ IMOVINE	754	13.3	357	11.3	109	10.6	645	14.0
SLOBODA KRETANJA	854	15.1	469	14.8	179	17.5	675	14.6
OSTALO	1.399	24.7	724	22.9	275	26.8	1.099	23.8

24,1% raseljenih lica pati od nekog hroničnog oboljenja. Prema težini poteškoća, 8,5% raseljenih lica bi moglo da se svrsta u kategoriju invalida od čega je 69% starije od 50 godina.

8% domaćinstava ne poseduje neki od osnovnih dokumenata (lična karta i izvod iz matične knjige rođenih). Među Romima je ovaj procenat znatno veći (17,6%) u odnosu na nerome (5,5%). Međutim, kada se pogleda pojedinačno, može se zaključiti da je problem sa dokumentima manji nego u ranijim istraživanjima. Beleži se napredak u smanjenju nedostatka dokumenata kod Roma, pa ličnu kartu i izvod iz matične knjige rođenih nema oko 11% u odnosu 18,5%, odnosno 20,1% u LSMS. Sa problemima u svakodnevnom životu zbog nedostatka dokumenata se susreće 12,2% svih raseljenih i 15,9% domaćinstava u potrebi.

3.5. Socijalna zaštita

Raseljena lica, kao državljani Srbije, imaju mogućnost prijave za različite oblike socijalne pomoći koju raspodeljuje država i lokalne samouprave. Pristup uslugama socijalne zaštite je važan pokazatelj informisanosti raseljenih lica o mogućnostima koje im se pružaju, kao i stepena prepoznavanja institucija socijalne zaštite kao instance kojoj se mogu obratiti za pomoć.

Pravo na pomoć je ostvarilo 30,1% domaćinstava. Značajno je primetiti da je broj romskih domaćinstava koje je ostvarilo neku vrstu socijalne pomoći 64,2%, u odnosu na 25,9% neromskih. Procenat domaćinstava u potrebi koje je ostvarilo pravo na pomoć je viši nego kod opšte populacije i iznosi 39,1%.

Najviše porodica sa ostvarenom pomoći dolazi iz Vojvodine, na šta opet ima uticaj veliki kontingent Roma koji se tamo nalaze. Sledi region Šumadije i zapadne Srbije,

gde je pravo na pomoć ostvarilo 34,8% domaćinstava.

Najveći broj domaćinstava prima dečji dodatak (69,7%), a zatim dodatak za materijalno obezbeđenje porodice (34%).

Tabela 18. Ostvareno pravo na socijalnu pomoć među IRL koji su dobili pomoć

OSTVARENA POMOĆ	UKUPNO		U POTREBI		ROMI		NEROMI	
	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %
DODATAK ZA NEGU I POMOĆ	64	10.7	35	9.9	8	6.1	54	11.8
ZAŠTITA VETERANA I RVI	8	1.3	2	0.6			7	1.5
MATERIJALNO OBEZBEĐENJE	204	34.0	146	41.2	89	67.9	110	24.1
HUMANITARNA POMOĆ	42	70.0	28	7.9	23	17.6	19	4.2
DEČJI DODATAK	418	69.7	242	68.4	88	67.2	325	71.1
RODITELJSKI DODATAK	36	6.0	23	6.5	16	12.2	17	3.7
DRUGO	21	3.5	7	2.0	2	1.5	18	3.9

Uočava se da je procenat romskih domaćinstava koja ostvaruju dečije dodatke manji od neroma, iako imaju daleko veće porodice – 43% romskih domaćinstava u potrebi sa decom ne ostvaruje dečji dodatak naspram 29% neromskih domaćinstava u potrebi. S druge strane, Romi više uživaju pravo na materijalno obezbeđenje porodice ili lica (67,6%), što govori o tome da su romska domaćinstva daleko češće ispod granice tzv. socijalne sigurnosti koju utvrđuje država. Oni su, takođe, češće korisnici humanitarne pomoći i roditeljskog dodatka.

Tabela 19. Razlozi za neostvarivanje prava na socijalnu pomoć kod domaćinstava koji je nisu ostvarili

RAZLOZI ZA NEOSTVARIVANJE POMOĆI	UKUPNO		U POTREBI		ROMI		NEROMI	
	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %	BROJ	U %
NIJE BILA POTREBNA	127	9.1	26	4.7	4	5.5	123	9.4
NE ZNAJU KAKO DA SE PRIJAVE	282	20.2	131	23.7	15	20.5	261	20
ADMINISTRATIVNA PROCEDURA SUVIŠE KOMPLIKOVANA	251	18	126	22.8	15	20.5	233	17.8
NEDOSTAJU LIČNA DOKUMENTA	34	2.4	26	4.7	10	13.7	23	1.8
NE ISPUNJAVAJU USLOVE	670	48.1	237	42.9	26	35.6	639	48.9
PROCEDURA JE U TOKU	40	2.9	20	3.6	7	9.6	32	2.5
DRUGO	73	5.2	39	7.1	7	9.6	66	5.1

Među skoro 70% domaćinstava koja nisu ostvarila pomoć, najveći broj ne ispunjava uslove (48,1%). Medjutim značajno je da 38% raseljenih lica ne zna kako da se prijavi ili smatra da je procedura isuviše komplikovana. Nepristupačnost institucija je još veća prema domaćinstvima u potrebi (46,5%) i Romima (41%), koji pored toga ne ostvaruju pravo na pomoć u značajnijoj meri zbog nedostatka dokumenata (13,7%).

Važno je napomenuti da je 41% domaćinstava koja su svrstana u socijalno ugrožene kategorije (samohrani roditelji sa maloletnom decom, deca bez roditeljskog staranja, samačka staračka domaćinstva i staračka domaćinstva sa maloletnom decom), a ne ostvaruje pravo na pomoć, izjavilo da ne ispunjava uslove za dobijanje socijalne pomoći. 27,5% ne zna kako da se prijavi, a 15,2% smatra da je procedura isuviše komplikovana.

Procenat domaćinstava u potrebi koje je ostvarilo pravo na pomoć iznosi 39,1%, što je više od ukupne IRL populacije (25,9%) i manje od romske (64,2%).

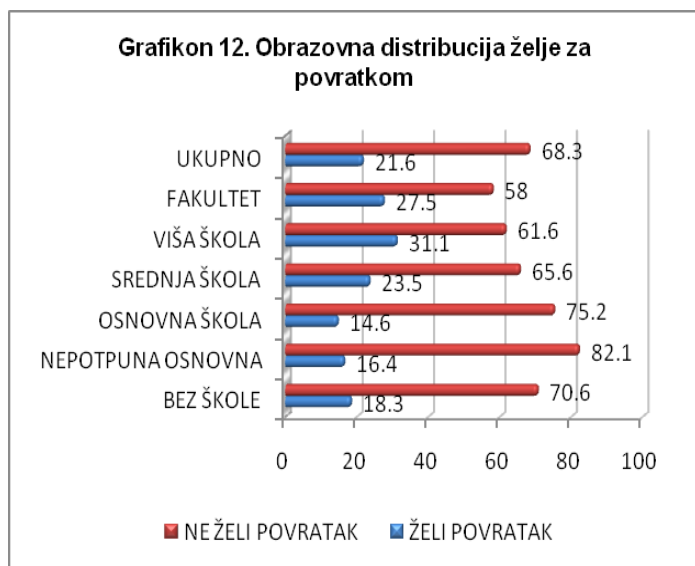
Najviše se koriste dečiji dodatak i dodatak za materijalno obezbeđenje porodice. Potvrđuje se nalaz da se raseljena lica suočavaju sa teškoćama u apliciranju za pomoć (38%). Romi su upoznatiji sa time koje pravo na pomoć mogu da ostvare, ali im je još potrebna pomoć za podnošenje dokumenata nego ostalim raseljenim licima.

3.6. Spremnost na povratak

Povratak raseljenih lica na Kosovo i Metohiju je definisan kao prioritet Strategijom za održivi povratak i opstanak na KiM. Spremnost na povratak samih raseljenih lica je važan podatak za dalje planiranje aktivnosti na polju rešavanja pitanja IRL. Anketa pokazuje da je svega 21,6% svih raseljenih domaćinstava spremno na povratak. Domaćinstva u potrebi beleže veoma sličan stepen želje za povratkom (20,9%), dok su Romi daleko manje voljni da se vrate na Kosovo (8,8%) od neroma (23%). Ovaj podatak pokazuje značajan pad spremnosti na povratak u odnosu na LSMS, gde je 56,4% IRL, odnosno 20,5% Roma želelo da se vrati na KiM. (Babović, Cvejić, 2008:19).

Nespremnost Roma na povratak je verovatno posledica značajnog stepena diskriminacije na Kosovu, većeg nego što je to u sredinama koje su Romi naselili nakon raseljenja. Ovakav odnos se odražava i na regionalnu distribuciju, pa je tako najveća spremnost za povratak zabeležena u regionima gde je zastupljenost Roma manja, tj u Šumadiji i zapadnoj Srbiji (24,7%) i južnoj i istočnoj Srbiji (31,3%).

Zanimljiv je nalaz da bi se bolje obrazovani nešto više odlučili za povratak na Kosovo od onih sa niskim obrazovanjem.

Vlasništvo objekta u Srbiji ima jako mali uticaj na želju sa povratkom koja se kreće oko proseka (petina anketiranih). Izraženije odbijanje povratka se uočava samo kod korisnika objekata iz programa socijalnog stanovanja - preko 80% ne želi da se vrati, iako skoro polovina ima imovinu na Kosovu.

Kao što je očekivano, vlasništvo objekta na Kosovu ima izvestan uticaj, te među takvim domaćinstvima u potrebi 30,2% je spremno za povratak, naspram 18,8% onih koji nemaju ništa u vlasništvu na KiM.

Domaćinstva u potrebi, slično kao i sva ostala koja su izrazila spremnost na povratak smatraju da im je najneophodnija podrška za rešenje stambenog pitanja (94,2%), i to najviše izgradnja novog objekta (55,8%). Zatim sledi pomoć u sticanju prihoda (84,2%), gde se očekuje pomoć oko zapošljavanja (70%). Pravna pomoć se zahteva u daleko manje slučajeva (31,6%) i oni su uglavnom usmereni na povraćaj imovine (26,8%).

Procena pokazuje da 11.898 IRL domaćinstava, odnosno 5.132 domaćinstva u potrebi želi da se vrati na Kosovo. Za ova domaćinstva je potrebno obezbediti:

- Rešavanje stambenog pitanja za 11.259 domaćinstava, odnosno 4.841 u potrebi,
- Pomoć u sticanju prihoda za 9.779 domaćinstava, odnosno 4.342 u potrebi,
- Pravnu pomoć za 3.465 domaćinstava, odnosno 1.575 domaćinstava u potrebi.

Raseljeni koji ne žele da se vrata na Kosovo čine značajan kontingent od 70% IRL u potrebi, odnosno prema proceni 15.724 od ukupnog broja od 34.668 domaćinstava koja ne žele nazad na KiM. Glavni razlozi zbog kojih to ne bi učinili jesu prvenstveno strah za sopstvenu sigurnost, etnička netrpeljivost ili ograničena mogućnost kretanja (91,7%). Njima je, takođe, važna i nesigurna budućnost dece (54,6%) koju mogu da očekuju na Kosovu, ali i nepoverenje koje gaje prema institucijama na Kosovu (41,1%). Veliki broj ovih IRL smatra da povratkom na Kosovo ne mogu da ostvare kvalitetan životni standard (37,1%), te da je mogućnost zapošljavanja ograničena (34,6%). Generalno posmatrano, 37,3% raseljenih lica koja ne žele da se vrata, ima bolje uslove za život u sadašnjem mestu boravišta, te je to glavni razlog što ne žele da se vrata na Kosovo.

9,8% IRL nije želelo da se izjasni o mogućnosti povratka na KiM, što čini ukupan broj od 5.049 domaćinstava (2.030 u potrebi).

Primećuje se značajan pad spremnosti na povratak u odnosu na LSMS, gde je 56,4% IRL, odnosno 20,5% Roma želelo da se vrati na KiM. U ovom momentu, svega petina domaćinstva u potrebi i svih IRL želi da se vrati na KiM. Romi pokazuju daleko manje spremnosti da se vrata na Kosovo (8,8%).

Procena pokazuje da 11.898 IRL domaćinstava, odnosno 5.132 domaćinstva u potrebi želi da se vrati na Kosovo. Za ova domaćinstva je potrebno obezbediti:

- Rešavanje stambenog pitanja za 11.259 domaćinstava, odnosno 4.841 u potrebi,
- Pomoć u sticanju prihoda za 9.779 domaćinstava, odnosno 4.342 u potrebi,
- Pravnu pomoć za 3.465 domaćinstava, odnosno 1.575 domaćinstava u potrebi.

Oni koji ne žele da se vrata, navode kao glavne razloge nesigurnost i nemogućnost kretanja, kao i nesigurnu budućnost dece. 9,8% IRL nije želelo da se izjasni o mogućnosti povratka na KiM, što čini ukupan broj od 5.049 domaćinstava (2.030 u potrebi).

3.7. Glavne karakteristike domaćinstava

Prema unapred definisanim kriterijumima za domaćinstva u potrebi, ova domaćinstva čine 45,2% anketiranih domaćinstava, što je pokazatelj loše situacije u kojoj se nalaze IRL generalno. Projekcijom se dolazi do ukupnog broja od 22.886 domaćinstava, odnosno 97.286 lica u potrebi u Srbiji. Među Romima se prepoznaje 74,5% domaćinstava u potrebi (3.212), dok je taj procenat kod neroma 41,7% domaćinstava (19.250), što je pokazatelj lošijeg položaja u kome se Romi nalaze.

Polna struktura uzorka je pokazala ravnomernu zastupljenost muškog (49,2%) i ženskog pola (50,8%) kod lica u potrebi, kao i cele IRL populacije. Međutim, nosioci domaćinstava su, tradicionalno, muškarci u ubedljivoj većini slučajeva i kod domaćinstava u potrebi (72,7%) i svih IRL (75,2%).

Dalja analiza je pokazala da su žene nosioci domaćinstva u potrebi najčešće samohrani roditelji ili da žive same bez podrške drugih članova porodice, sto čini 30,6% domaćinstava u potrebi u kojima je žena nosilac, dok je to kod muškaraca tek u 6.7% slučajeva. Ovo govori u prilog činjenici da je samohranim majkama teže da stvore adekvatne uslove za svoju porodicu.

Tabela 20. Kategorije ranjivih domaćinstava prema polu – procena ukupnog broja

KATEGORIJE RANJIVIH DOMAĆINSTAVA	UKUPNO IRL				U POTREBI			
	MUŠKARCI		ŽENE		MUŠKARCI		ŽENE	
	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %
DOMAĆINSTVO SAMOHRANOG RODITELJA SA MALOLETNIM DETETOM	668	1.7	1.882	14.6	274	1.6	1311	21.1
DOMAĆINSTVO MALOLETNOG DETETA BEZ RODITELJSKOG STARANJA ⁹	32	0.1	27	0.2	32	0.2	0	/
SAMAČKO STARAČKO DOMAĆINSTVO	1.245	3.2	1.946	15.1	309	1.9	553	8.9
DOMAĆINSTVO LICA STAROG 60 I VIŠE GODINA SA JEDNIM ILI VIŠE MALOLETNE DECE	740	1.9	249	1.9	329	2.0	34	0.5
NIJEDNO OD NAVEĐENIH	36.054	93.1	8.774	68.1	15.732	94.3	4.313	69.4
Total	38.739	100.0	12.877	100.0	16.676	100.0	6.211	100.0

Starosna struktura lica u potrebi je mlađa od IRL populacije, koja je opet generalno mlađa od domicilne populacije. Prosečna starost iznosi 29,5 godina, što je manje od

⁹ Uzorak je obuhvatio svega dva domaćinstva sa maloletnicima bez staranja, te projekciju za ovaj segment treba uzeti sa rezervom.

proseka celokupne IRL populacije koja iznosi 32,9 godina, a znatno manje od proseka domicilnog stanovništva koji iznosi 41,2 godine. Lica starijih od 60 godina je svega 8,2% (12,1% kod svih IRL), a manje je i nosioca domaćinstava starijih od 60 godina (16,4% naspram 24,4% kod svih IRL). Na ovakvu starosnu strukturu u velikoj meri utiče visok udeo romske populacije u kategoriji domaćinstava u potrebi, čija je prosečna starost 24,5 godina.

Regionalna distribucija domaćinstava¹⁰ je pokazala da je najveći broj raseljenih domaćinstava, svih i onih u potrebi, koncentrisan u regionu zapadne Srbije i Šumadije, u opštinama koje su najbliže Kosovu.

U regionu južne i istočne Srbije, najviše domaćinstava je smešteno u Podunavskom (9,5%), Nišavskom (6,7%) i Pčinjskom okrugu (5,5%). Ako se izostavi Beograd (22,9%), Kragujevac je grad sa najveći brojem domaćinstava u celokupnom uzorku (8,5%), sledi ga Smederevo sa 6%, Novi Sad sa 5,8% i Niš sa 5,7%. Domaćinstva u potrebi su, takođe, najviše koncentrisana u Beogradu (21,9%) i Kragujevcu (11,6%), a slede Novi Sad (9%) i Niš (8,2%).

Tabela 21. Distribucija domaćinstava unutar regiona i po regionima u uzorku

REGIONALNA DISTRIBUCIJA	DOMAĆINSTVA VAN POTREBE		DOMAĆINSTVA U POTREBI		SVA IRL DOMAĆINSTVA	
	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %
REGION JUŽNE I ISTOČNE SRBIJE	305	54.9	251	45.1	556	27.7
REGION ŠUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE	385	54.7	319	45.3	704	35.1
BEOGRADSKI REGION	277	58.2	199	41.8	476	23.7
REGION VOJVODINE	132	48.9	138	51.1	270	13.5
Total	907	42.2	1099	54.8	2006	100.0

Slično kao u nalazima LSMS-a, većina domaćinstava (81,7%) se naselila u gradske sredine. U njima se beleži i nešto veći broj domaćinstava u potrebi, s obzirom da je 85,1% domaćinstava u potrebi je smešteno u gradove. Ovakav raspored govori o tendenciji koncentrisanja oko velikih gradova, gde su veće tržišne šanse i dostupnije različite usluge.

Među raseljenim licima u potrebi je prijavljeno 14,1% onih koji nisu registrovani kao IRL (11,9% među svim IRL). Velika većina su deca do 15 godina (78,9%), dok partneri nosioca ili srodnika čine 29% lica bez IRL legitimacije u domaćinstvima u potrebi, što je posledica sklapanja brakova sa lokalnim stanovništvom. Skoro 94% domaćinstava u

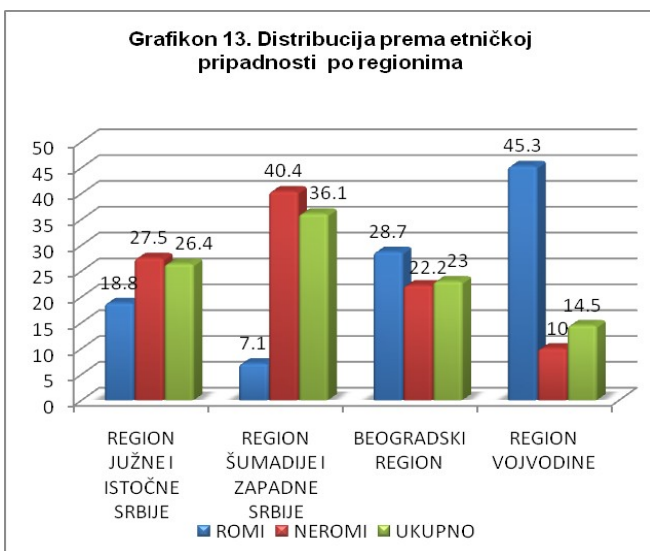
¹⁰ Uticaj regionalne zastupljenosti na distribuciju lica u potrebi nije značajan.

potrebi se doselilo u Srbiju u toku 1999, dodatnih 5,3% u naredne 2 godine, od kada se beleži svega nekoliko doseljenja.

Tabela 23. Etnički sastav IRL

ETNIČKI SASTAV	SVI ISPITANICI		NOSIOCI DOMAĆINSTVA		NOSIOCI DOMAĆINSTVA U POTREBI	
	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %	FREKVENCIJA	U %
SRBI	6.260	77.3	1.586	80.3	621	69.7
CRNOGORCI	80	1.0	21	1.1	12	1.3
BOSNJACI/MUSLIMANI	221	2.7	46	2.3	33	3.7
ROMI	1.037	12.8	204	10.3	152	17.1
GORANCI	276	3.4	63	3.2	40	4.5
OSTALI	225	2.8	55	2.8	33	3.7
Total	8.099	100.0	1.975	100.0	891	100.0

Najbrojniji među raseljenim licima su Srbi, a zatim Romi, dok Goranci, Bošnjaci/Muslimani, Crnogorci i ostali čine manjinski deo populacije. Kada se posmatra etnička distribucija domaćinstava u potrebi, uočljiv je porast udela romskih domaćinstava (sa 10,3% na 17,1%) u odnosu na generalnu zastupljenost u uzorku.

Etnička distribucija po regionima pokazuje različite pravce naseljavanja Roma i neroma. U Vojvodini 45,3% raseljenih lica su Romi, dok je njihov broj u najnaseljenijem regionu Šumadije i zapadne Srbije najmanji i iznosi svega 7,1%.

Ovakav nalaz se može objasniti većom mogućnošću za tradicionalne delatnosti u sredinama kao što je Novi Sad, gde se naselilo 27,4% Roma, Beograd (28,7%) i Zrenjanin (9,1%).

Prosečno IRL domaćinstvo ima 4,16 članova, domaćinstvo u potrebi 4,42, a romsko 5,21 člana. Najbrojnija su domaćinstva sa 4 člana koja čine 23,3% ukupnog uzorka, odnosno 27,1% domaćinstava u potrebi.

Romska domaćinstva broje više članova nego neromska, s obzirom da 42,6% ovih domaćinstava ima preko 5 članova. Njihova brojnost doprinosi značajnom udelu velikih porodica u iseljeničkoj populaciji (21,4%). Romi su daleko manje obrazovani od ostalih

raseljenih lica. Takođe, procenat romske dece koja ne pohađaju osnovnu školu (27,9%) je značajno viši od ostatka raseljenih lica (7%).

Tabela 24. Stepen obrazovanja IRL

STEPEN OBRAZOVANJA	ROMI		NEROMI		LICA U POTREBI		UKUPNO IRL	
	FREKVEN.	U %	FREKVEN	U %	FREKVEN	U %	FREKVEN	U %
BEZ ŠKOLE	192	30.4	185	3.3	266	9.3	403	6.3
NEPOTPUNA OSNOVNA ŠKOLA	172	27.3	220	3.9	241	8.4	401	6.3
OSNOVNA ŠKOLA	223	35.3	1553	27.6	885	30.8	1814	28.5
SREDNJA ŠKOLA	41	6.5	3047	54.2	1.296	45.2	3119	49.0
VIŠA ŠKOLA	2	0.3	317	5.6	104	3.6	321	5.0
FAKULTET/ VISOKA ŠKOLA	1	0.2	300	5.3	78	2.7	303	4.8
Ukupno	631	100.0	5.622	100.0	2.870	100.0	6.361	100.0

Problem predstavlja i značajan procenat onih koji ne nastavljaju školovanje nakon osnovne škole, s obzirom da tek svaki šesti mladi Rom pohađa srednju školu (16,8%) u odnosu na 64,3% neroma. Kao najčešći razlog za prekid školovanja, Romi navode nedostatak finansijskih sredstava (46,1%), a zatim nedostatak interesa (21,5%) koji se verovatno može pripisati niskom prioritetu obrazovanja u svakodnevnom životu Roma. Međutim, ovakav nalaz predstavlja značajan pomak u odnosu na LSMS istraživanje, gde je nedostatak interesovanja navodilo 52,1% Roma kao glavni razlog odustanka od školovanja.

Domaćinstva u potrebi čine 45,2% anketiranih domaćinstava. Procenjuje se da u Srbiji živi 22.886 domaćinstava, odnosno 97.286 lica u potrebi.

Većina se naselila u gradska naselja, i to zapadnu Srbiju i Šumadiju, a najmanji broj njih je otišao u Vojvodinu. Prema nacionalnoj pripadnosti, među raseljenima dominiraju Srbi, a druga grupa po veličini su Romi koji čine većinu vojvođanske IRL populacije. Romi čine 17,1% domaćinstava u potrebi.

Prosečna starost lica u potrebi iznosi 29,5 godina, što je manje od proseka celokupne IRL populacije koja iznosi 32,9 godina, a znatno manje od proseka domicilnog stanovništva koji iznosi 41,2 godine. Prosečno IRL domaćinstvo ima 4,16 članova, domaćinstvo u potrebi 4,42, a romsko 5,21 člana.

4. KLJUČNI POKAZATELJI

Jedanaest godina nakon izbijanja konflikta i napuštanja Kosova i Metohije, veliki broj raseljenih lica se i dalje suocava sa brojnim problemima koji su prouzrokovani njihovim raseljavanjem. Većina raseljenih lica se odselila sa Kosova i Metohije u toku 1999. godine. Migracija se odvijala u velikoj meri ka urbanim sredinama (81,7%), te je velika koncentracija IRL u gradskim centrima. Najveći broj raseljenih lica se koncentrisao u Šumadiji i zapadnoj Srbiji, a najmanji broj u Vojvodini, gde Romi cine skoro pola IRL populacije.

Analiza je pokazala da:

- Domaćinstva u potrebi čine 45,2% svih IRL, odnosno 22.886 domaćinstava.
- Domaćinstva koja nemaju nijednog zaposlenog člana (u prethodnoj nedelji) – čine 46,8% svih IRL i 48,2% domaćinstava u potrebi (11.043 domaćinstva).
- Domaćinstva sa ekstremno malom površinom stana po članu domaćinstva – 6,8% svih IRL domaćinstava živi u objektima koji imaju manje od 5m² po članu.
- Domaćinstva koja žive u objektima koji nisu namenjeni stanovanju – 7,4% svih IRL i 14,1% domaćinstava u potrebi.
- Žene nosioci domaćinstva – one čine 30,6% anketom posebno definisanih ranjivih kategorija (domaćinstva samohranih roditelja sa maloletnom decom, maloletne dece bez staranja, samačka staračka domaćinstva sa i bez maloletne dece) među domaćinstvima u potrebi u odnosu na 6,7% muškaraca nosilaca domaćinstva, a najviše ih je među samohranim roditeljima i samačkim staračkim domaćinstvima.
- 21.6% IRL domaćinstava je i dalje spremno na povratak na KiM
- Romi, kao višestruko isključeni:
  - čine 17,1% domaćinstava u potrebi, odnosno 74% od ukupnog broja IRL Roma je u potrebi
  - imaju 6 i više članova u 42,6% slučajeva
  - imaju nizak nivo obrazovanja, jer je srednju školu i više završilo tek 7% Roma, dok romska deca manje pohađaju osnovnu školu (67,2%), a drastično manje srednju školu (16,8%).
  - Samo 8.8% IRL Roma je spremno na povratak na KiM

5. PREPORUKE

PREPORUKA 1. O snažiti nezaposlene IRL u potrebi kroz različite programe Nacionalne službe za zapošljavanje i/ili drugih institucija/organizacija.

- Potrebno je nastaviti praksu doniranja grantova za unapređenje dohodovnih aktivnosti, s obzirom da trećina nezaposlenih, ali i petina zaposlenih smatra ovaj oblik podrške najatraktivnijim. Sredstva treba da budu usmerena na započinjanje privatnog posla i da budu bespovratna. Poželjno je obezbediti dodatnu podršku korisnicima ovakve pomoći vezanu za poslovne ideje i administrativne procedure, kao bi započeta poslovna aktivnost bila održiva.
- Neophodno je povećati informisanost nezaposlenih o programima koje nudi NZS, jer je ova služba i dalje najvažniji kanal potrage za poslom među nezaposlenim raseljenim licima (41%).
- Potrebno je povećati zapošljivost nezaposlenih, kroz prekvalifikaciju (9,5%) i sticanje dodatnih veština (11,3%). Većina nezaposlenih ima najviše srednju školu, što otežava zapošljavanje bez dodatne specijalizacije.
- Poželjno je organizovati susrete potencijalnih poslodavaca sa nezaposlenim licima, kako bi se stekli kontakti i iskazala spremnost na rad (15%).
- Posebna pažnja treba da bude upućena domaćinstvima u potrebi, jer se ova domaćinstva nalaze u najranjivijem položaju. Procenjuje se da je za zadovoljavanje njihovih potreba, potrebno obezbediti sledeće dohodovna rešenja:

PAKETI PODRŠKE:	POTREBNA PODRŠKA ZA NEZAPOSLENE U POTREBI	POTREBNA PODRŠKA ZA POBOLJŠANJE RADNOG STATUSA ZA ZAPOSLENE U POTREBI
PREKVALIFIKACIJE I OBUKE IZ DODATNIH ZNAJANJA I VEŠTINA	1.138	1.079
STICANJE ZNAJANJA ZA OSNIVANJE PRIVATNE FIRME	227	/
POSLOVNI/MIKRO KREDIT POD POVOLJNIM USLOVIMA	481	358
BESPOVRATNA POMOĆ ZA POCINJANJE PRIVATNOG POSLA	2.536	2.005
OBRADIVA ZEMLJA ZA OSNIVANJE POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA	329	193
UKUPNO	6.024	4.361

- Po regionima, distribucija potreba kod lica u potrebi je sledeća:

NEOPHODNI PAKETI	REGION JUZNE I ISTOCNE SRBIJE	REGION SUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE	BEOGRADSKI REGION	REGION VOJVODINE
PREKVALIFIKACIJE I OBUKE IZ DODATNIH ZNANJA I VEŠTINA	565	1.105	468	81
STICANJE ZNANJA ZA OSNIVANJE PRIVATNE FIRME	45	133	/	48
POSLOVNI/MIKRO KREDIT POD POVOLJNIM USLOVIMA	227	446	137	30
BESPOVRATNA POMOĆ ZA POCINJANJE PRIVATNOG POSLA	1.394	2.144	612	390
OBRADIVA ZEMLJA ZA OSNIVANJE POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA	176	227	69	51
UKUPNO	2.407	4.055	1.286	600

PREPORUKA 2. Pružiti dalju podršku za rešavanje stambenog problema raseljenih lica. Ovakva podrška je neophodna za skoro 80% domaćinstava u potrebi.

- Pažnja se mora usmeriti na domaćinstva koja žive u objektima koja nisu namenjena stanovanju, domaćinstva sa manje od 5m² po članu domaćinstva i podstanare. Ovim kategorijama je pomoć neophodna u skoro stopostotnom obimu.
- Potrebno je nastaviti sa podelom paketa građevinskog materijala za adaptaciju i dogradnju kuće vlasnicima objekata u Srbiji koji potražuju ovu pomoć u 78,4% slučajeva.
- Potrebno je obezbediti dodatna sredstva za izgradnju objekata za socijalno stanovanje koji se vide kao poželjno rešenje stambenog problema za sve koji nisu vlasnici objekata u Srbiji.
- Procenjuje se da je za domaćinstava u potrebi koja imaju najviše problema sa stambenim pitanjem, a zadovoljavaju uslove za pružanje podrške, potrebno obezbediti sledeće pakete u ukupnom obimu:

	VLASNICI U LOSIM USLOVIMA I PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	U NENAMENSKOM OBJEKTU I PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	NEVLASNICI SA PRIHODIMA ISPOD 8.526 PO ČLANU	UKUPNO DOMAĆINSTVA U POTREBI
STAN IZ PROGRAMA SOCIJALNOG STANOVANJA	98	1.840	9.881	11.819
KUĆA NA SELU	61	298	1.682	2.041
MONTAŽNA KUĆA	101	346	2.538	2.985
GRAĐ. MATERIJAL ZA IZGRADNJU KUĆE	57	0	0	57
GRAĐ. MATERIJAL ZA ADAPTACIJU/DOGRADNJU	701	10	0	711
SMEŠTAJ U STARAČKI DOM ILI NEKU DRUGU USTANOVU	0	34	155	189
SUBVENCIONISANI KREDIT	32	10	402	444
DRUGO	17	24	475	516
UKUPNO	1.067	2.562	15.133	18.762

- Po regionima za domaćinstva u potrebi, potrebno je:

PAKETI STAMBENE PODRŠKE	REGION JUŽNE I ISTOCNE SRBIJE	REGION SUMADIJE I ZAPADNE SRBIJE	BEOGRADSKI REGION	REGION VOJVODINE
STAN IZ PROGRAMA SOCIJALNOG STANOVANJA	3.048	5.005	3.252	514
KUĆA NA SELU	492	957	255	337
MONTAŽNA KUĆA	1.019	1.410	377	178
GRAĐ. MATERIJAL ZA IZGRADNJU KUĆE	0	0	0	57
GRAĐ. MATERIJAL ZA ADAPTACIJU/DOGRADNJU	168	175	271	98
SMEŠTAJ U STARAČKI DOM ILI NEKU DRUGU USTANOVU	25	27	117	20
SUBVENCIONISANI KREDIT	151	129	135	29
DRUGO	237	148	94	36
UKUPNO	5.140	7.851	4.501	1.269

PREPORUKA 3. Usmeriti pažnju institucija socijalne zaštite (centri za socijalni rad) ka posebno ugroženim grupama među IRL, a naročito ženama nosiocima domaćinstva i starima.

- Potrebno je dodatno osnažiti socijalne ustanove za pružanje pomoći ovim posebno ranjivim kategorijama, gde se posebno ističu stari koji često nemaju informacije o mogućnostima podrške ili nisu sposobni da pribave potrebnu dokumentaciju. Redovni obilasci ovih domaćinstava i staranje o njihovim potrebama su neophodni
- Potrebno je omogućiti veću dostupnost informacija o mogućnostima koje pružaju različiti programi socijalne pomoći. Ove informacije moraju da budu lako dostupne i razumljive.
- Potrebno je pojednostaviti proceduru prijave za socijalnu pomoć ili obezbediti besplatnu stručnu pomoć licima koja su u stanju potrebe.

PREPORUKA 4. Imajući u vidu da sva raseljena lica imaju pravo na povrat kuca, zemlje i/ili imovine koja im je arbitrarno ili nezakonito oduzeta, ili da dobiju kompenzaciju ukoliko je nemoguć povrat imovine, neophodno je pojačati aktivnosti za pružanje podrške ovim licima u postupcima restitucije imovine koju poseduju na Kosovu i Metohiji:

- Potrebno je nastaviti sa programima tipa Go-and-See, s obzirom da 18% domaćinstava nema uvid u stanje svoje imovine na Kosovu i Metohiji.
- Potrebno je pojačati programe besplatne pravne pomoći interno raseljenim licima u postupcima restitucije imovine ili u pitanjima kompenzacije za oštećenje ili uništenje imovine na Kosovu i Metohiji
- Potrebno je omogućiti ažurnu povratnu informaciju za aplikacije koje su predate za obnovu imovine i za tužbe koje su predate povodom uzurpacije poseda. Do sada je ta informacija izostala u 70% slučajeva.

PREPORUKA 5. Interno raseljena lica imaju pravo na dobrovoljan povratak koji je slobodan i dostojanstven. Neophodno je pružiti dodatnu podršku domaćinstvima koja žele da se vrate na Kosovo i Metohiju., kroz:

- Pojačanu podršku obnovi objekata za lica koja žele da se vrate. 12% svih raseljenih, tj više od polovine onih koji žele da se vrate, ima potrebu za ovom podrškom.

- Pojacanu podršku za zapošljavanje i dohodovne aktivnosti licima koja žele da se vrate, kako bi se obezbedio održiv povratak. Ova podrška je potrebna za 60% lica koja žele da se vrate.
- Pojacani pristup tacnim informacijama vezanim za povratak.

PREPORUKA 6. Romi interno raseljena lica predstavljaju najranjiviji deo IRL populacije kojima je potrebno pruziti posebne oblike podrške.

- Potrebno je uključiti Rome IRL sa teritorije Vojvodine i Beograda jer su to regioni gde je broj Roma najveći među IRL populacijom. U tom smislu, potrebno je usmeriti napore na uključivanje Roma u lokalnu sredinu, s obzirom da je izuzetno mali broj onih koji žele da se vrate na Kosovo.
- Potrebno je planirati i pripremati specifične projekte za Rome koji su krojeni u skladu sa njihovim tradicionalnim načinom zivota i običajima, imajući u vidu njihove potrebe i probleme sa kojima se suočavaju.
- Potrebno je vratiti 32,8% romske dece u osnovne škole, i ojačati napore da 83,2% mladih Roma stekne radne kvalifikacije u srednjim školama. Kako je najveći problem koji je naveden u nastavku obrazovanja finansijski, potrebno je usmeriti napore da se porodice sa decom finansijski osnaže.
- Potrebno je dodatno usmeriti pažnju na obezbeđivanje uslova za dokvalifikaciju koja je osnovni preduslov za pronalazak posla za izuzetno loše kvalifikovane nezaposlene Rome (92,9% ima osnovnu školu ili manje).
- Potrebno je dohodovno osnažiti romsku populaciju, kako bi se smanjio broj porodica koje se isključivo oslanjaju na socijalnu pomoć, kao i broj izuzetno siromašnih porodica koji čine većinu Roma.
- Potrebno je nastaviti sa obezbeđivanjem ličnih dokumenata, naročito sa registracijom maloletne dece za koju to još nije učinjeno. Takođe, potrebna je dodatna podrška oko prijave za dečji dodatak i pristupa zdravstvenim institucijama.

Date preporuke su usmerene na poboljšanje situacije kod najranjivijih kategorija raseljeničke populacije. Olakšavajuća okolnost jeste to što većina izraženih preferencija za podrškom može svoj pandan naći u već postojećim programima međunarodnih organizacija i Komesarijata za izbeglice Republike Srbije. Potrebno je dodatno proširenje kapaciteta tih programa kako bi se raseljenim licima omogućila integracija u lokalnu sredinu ili povratak.

6. IZVORI

Analiza situacije interno raseljenih lica sa Kosova u Srbiji: zakon i praksa (2007) UNHCR and Praxis

Babović, M, Cvejić, S. (2008) Društveni i ekonomski položaj IRL u Srbiji, UNDP

Kalin, W. (2009) Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development, UN

Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica (2002)

Prezentacija KIRS povodom uručivanja novčane pomoći (2010), <http://www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=19&lang=SER&date=0>, pristupljeno u decembru 2010.

Registration of Internally Displaced Persons from Kosovo and Metohija (2000) UNHCR and Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia.

Serbia: IDPs still seeking housing solutions and documentation to access their rights, (2009) Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council

Statistical Overview (2010) UNHCR OCM Pristina

Statistika – IZB i IRL u odnosu na domicilno stanovništvo u Srbiji, <http://www.kirs.gov.rs/docs/statistika/Statistika%20-%20IZB%20i%20IRL%20u%20odnosu%20na%20domicilno%20stanovnistvo%20u%20Srbiji.pdf>, pristupljeno u decembru 2010.

Vujošević, M. Socijalno stanovanje u zaštićenim uslovima: podrška za dostojanstven život, http://www.kirs.gov.rs/docs/socijalno%20stanovanje%20u%20zastisenim%20uslovima_podrska%20za%20dostojanstven%20zivot.pdf, pristupljeno u decembru 2010.

Zagovaranje zaštite prava interno raseljenih lica za vreme raseljenja u Republici Srbiji (2005), Grupa 484

Zakon o prebivalištu i boravištu građana države Srbije (2008)

Zaštita prava interno raseljenih lica u očekivanju trajnog rešenja (2009) Praxis

www.emg.rs/vesti/srbija/98088.html